

ЛЕКЦІЯ 6. МАЙНОВА ОСНОВА ГОСПОДАРЮВАННЯ

§ 1. Правовий режим майна суб'єктів господарювання.

Під правовим режимом майна суб'єктів господарювання в теорії господарського права розуміють встановлені правовими нормами: а) структуру цього майна; б) порядок його придбання (формування), використання і вибуття; в) порядок звернення на нього стягнення кредиторів.

Основою правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, відповідно до ч. 1 ст. 133 ГК є право власності, а також речові права осіб, які не є власниками, — право господарського відання і право оперативного управління. Зміст кожного з цих прав розкривають подальші статті ГК.

Крім зазначених, господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав (у розділі II книги третьої Цивільного кодексу України

вони називаються речовими правами на чуже майно), до яких відносяться, зокрема, права володіння, права користування.

Право володіння чужим майном виникає на підставі договору із власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом (ст. 398 ЦК).

Право користування чужим майном (сервітут) може бути встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут) або іншого нерухомого майна для задоволення потреб суб'єктів господарювання, які не можуть бути задоволені іншим способом (ч. 1 ст. 401 ЦК). Право користування чужою земельною ділянкою або іншим нерухомим майном полягає у можливості проходу, проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання, меліорації тощо (ч. 1 ст. 404 ЦК).

Майно суб'єктів господарювання може бути закріплено на іншому, крім зазначених у ч. 1 ст. 133 ГК, праві відповідно до умов договору із власником майна.

Отже, ч. 2 ст. 133 ГК передбачає можливість визначення інших прав, які належать не до речових, а до зобов'язальних прав. Одним із них є, на нашу думку, право оренди цілісного майнового комплексу державного (комунального) підприємства або його структурного підрозділу. Це право виникає на підставі договору суб'єкта господарювання із власником майна про здійснення на його (майна) основі цим суб'єктом самостійного господарювання.

До прав, щодо яких ідеться в ч. 2 ст. 133 ГК, можна віднести іпотеку (заставу).

Як встановлено в ч. 3 ст. 13 Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Це положення знайшло свій розвиток у ч. 4 ст. 133 ГК, згідно з якою держава забезпечує рівний захист майнових прав усіх суб'єктів господарювання. Такий захист забезпечується незалежно від того, про яке право йде мова, — чи то про право власності, чи про інші речові права.

§ 2. Види майна суб'єктів господарювання та джерела його формування

Стаття 139 ГК визнає майном сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Поняття речі вміщене у ст. 179 ЦК, яка під річчю розуміє предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки. З урахуванням положень ст. 190 ЦК майном вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права і обов'язки, проте для визнання цих об'єктів речами в розумінні Господарського кодексу необхідно, щоб вони відповідали ознакам, зазначеним у ч. 1 ст. 139 ГК, а саме: а) мали вартісне визначення; б) вироблялися чи використовувалися у діяльності суб'єктів господарювання; в) відображалися в балансі цих суб'єктів або враховувалися в інших встановлених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Звернути особливу увагу студентів:

Податковий кодекс України (витяг)

14.1.111. матеріальні активи - основні засоби та оборотні активи у будь-якому вигляді (включаючи електричну, теплову та іншу енергію, газ, воду), що не є коштами, цінними паперами, деривативами і нематеріальними активами;

14.1.120. нематеріальні активи - право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами;

14.1.138. основні засоби - матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі,

незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік);

Малоцінні необоротні матеріальні активи (далі МНМА).

Попри термінологічну невизначеність та неузгодженість норм Податкового кодексу України (далі ПКУ) під МНМА в його контексті логічно розуміти як матеріальні активи, очікуваний термін корисного використання яких понад рік (або операційний цикл,

якщо він довший за рік) із дати введення в експлуатацію, та вартість яких не більше ніж 2500 грн. Хоча окремого визначення такого поняття ПКУ, на жаль, не містить. Як впливає з наведеного визначення, саме такі активи з-поміж інших необоротних і мають належати до групи «Малоцінні необоротні матеріальні активи» (п. 145.1 ст. 145 ПКУ). Звісно, за нормами податкового законодавства потраплятимуть до МНМА лише ті з них, які задіяні у господарській діяльності підприємства.

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (далі П(С)БО) № 7 «Основні засоби» до складу групи «Інші необоротні матеріальні активи» віднесено малоцінні необоротні матеріальні активи (МНМА). При цьому основним класифікаційним принципом для включення активу до складу основних засобів згідно з Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій є строк використання такого активу, який становить більш як

один рік, або операційний цикл використання якого є більшим від одного року. При цьому підприємства можуть самостійно встановлювати вартісні ознаки предметів, що входять до складу малоцінних необоротних матеріальних активів. З метою оподаткування платник не має права самостійно визначати вартісний критерій, адже необоротні активи, дорожчі за 1000 грн. (а з 2012 р. - 2500 грн.), є за визначенням основними засобами. Саме тому підприємство не може підняти планку вартості МНМА для податкового обліку.

І хоча витрати на придбання та створення МНМА не входять до переліку амортизованих (п. 144.1 ст. 144 ПКУ), вони однозначно підлягають податковій амортизації. На це вказують пп. 14.1.20 ст. 14 - «вартість малоцінних необоротних матеріальних активів, яка амортизується, - первісна або переоцінена вартість малоцінних необоротних матеріальних активів», пп. 14.1.3 ст. 14 - «амортизація - систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та

нематеріальних активів, що амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації)» Податкового кодексу України.

Амортизацію МНМА за Податковим кодексом пропонується здійснювати аналогічно п. 27 П(С)БО 7 «Основні засоби», а саме:

1) 50% амортизованої вартості в першому місяці використання об'єкта, а інші 50% - у місяці його виключення з активів (списання з балансу);

2) 100% вартості об'єкта в першому місяці його використання.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242, нематеріальний актив — це немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва,

торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

Майнові цінності в залежності від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, можуть належати до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів. Зміст цих понять та перелік об'єктів, що належать до тієї або іншої економічної форми, встановлені у ст. 139 ГК, в законах та підзаконних нормативно- правових актах з питань бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Визначення поняття «основні фонди» (основні засоби) міститься в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затвердженому наказом Мінфіну України від 27 квітня 2000 р. № 92, згідно з яким основні засоби — це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше

одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

До основних фондів виробничого і невиробничого призначення згідно з ч. 3 ст. 139 ГК належать будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів.

Для цілей бухгалтерського обліку основні засоби класифікуються, зокрема, на основні засоби (земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель, будинки, споруди та передавальні пристрої, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар (меблі), робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження тощо), інші необоротні матеріальні активи (бібліотечні фонди, малоцінні необоротні матеріальні активи, тимчасові (нетитульні) споруди, природні ресурси, інвентарна тара, предмети прокату тощо), незавершені капітальні інвестиції.

Оборотні засоби (оборотні активи) — це грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу (п. 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затвердженого наказом Мінфіну України від 31 березня 1999 р. № 87).

Оборотними засобами відповідно до ч. 4 ст. 139 ГК є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів.

Частина 5 ст. 139 ГК у складі майна суб'єктів господарювання виділяє кошти, під якими розуміє гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства.

Під товарами у складі майна суб'єктів господарювання ч. 6 ст. 139 ГК визнає вироблену продукцію (товарні запаси), виконані роботи та послуги.

Існують і інші визначення цього поняття. Так, вужче визначення поняття «товари» наведено в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», яке під товарами розуміє товари, які придбані підприємством для наступного продажу (п. 25).

Вироблена (готова) продукція — це запаси виробів на складі, обробка яких закінчена та які пройшли випробування, приймання, укомплектовані згідно з умовами договорів із замовниками і відповідають технічним умовам і стандартам. Продукція, яка не відповідає наведеним вимогам (крім браку), та роботи, які не прийняті замовником, показуються у складі незавершеного виробництва (п. 24 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс»).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про здійснення державних закупівель» виконані роботи (роботи) — це проектування, будівництво нових,

розширення, реконструкція, капітальний ремонт та реставрація існуючих об'єктів і споруд виробничого і невиробничого призначення, роботи із нормування у будівництві, геологорозвідувальні роботи, технічне переоснащення діючих підприємств та супровідні роботам послуги, у тому числі геодезичні роботи, буріння, сейсмічні дослідження, аеро- і супутникова фотозйомка та інші послуги, які включаються до кошторисної вартості робіт, якщо вартість таких послуг не перевищує вартості самих робіт.

Під послугами зазначений закон розуміє будь-яку закупівлю (крім товарів і робіт), включаючи транспортні послуги, освоєння технологій, наукові дослідження, медичне та побутове обслуговування, поточний ремонт, лізинг, найм (оренда), а також фінансові, банківські послуги.

Цінні папери, як зазначено в ч. 7 ст. 139 ГК, є особливим видом майна суб'єктів господарювання. Види і правовий режим цінних паперів, що належать до майна суб'єктів господарювання, встановлені положеннями глави 17 ГК.

Загальні, найпоширеніші джерела, з яких формується майно суб'єктів господарювання, встановлює ст. 140 ГК.

Грошові та матеріальні внески засновників, як правило, є джерелом формування статутного капіталу господарських товариств (ст. 86 ГК), майна виробничого кооперативу (ст. 100 ГК) на стадії заснування цих суб'єктів. За рахунок майнових внесків (вступних, членських, цільових тощо) учасників формується майно об'єднання підприємств (ст. 123 ГК). При утворенні державного унітарного підприємства компетентним органом державної влади останній наділяє таке підприємство майном — відокремленою частиною державної власності (ч. 1 ст. 73 ГК). Так само комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування на базі відокремленої частини комунальної власності (ч. 1 ст. 78 ГК).

Зміст доходів з джерелом їх походження з України визначений пп. 14.1.54 Податкового кодексу України, згідно з яким це будь-який дохід, отриманий

резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України (включаючи виплату (нарахування) винагороди іноземними роботодавцями), її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні, у тому числі, але не виключно, доходи у вигляді: а) процентів, дивідендів, роялті та будь-яких інших пасивних (інвестиційних) доходів, сплачених резидентами України; б) доходів від надання резидентам або нерезидентам в оренду (користування) майна, розташованого в Україні, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих в Україні портів; в) доходів від продажу рухомого та нерухомого майна, доходів від відчуження корпоративних прав, цінних паперів, у тому числі акцій українських емітентів; г) доходів, отриманих у вигляді внесків та премій на страхування і перестраховання ризиків на території України; г) доходів страховиків — резидентів від страхування ризиків страхувальників — резидентів за межами України; д) інших доходів від діяльності, у тому числі пов'язаних з повною або

частковою переуступкою прав та обов'язків за угодами про розподіл продукції на митній території України або на територіях, що перебувають під контролем митних органів (у зонах митного контролю, на спеціалізованих ліцензійних митних складах тощо); е) спадщини, подарунків, виграшів, призів; є) заробітної плати, інших виплат та винагород, виплачених відповідно до умов трудового та цивільно-правового договору; ж) доходів від зайняття підприємницькою та незалежною професійною діяльністю.

На відміну від коментованої статті ГК, в якій вжито конструкцію «доходи від цінних паперів», у Податковому кодексі України (пп. 14.1.58) вживається термін «емісійний дохід», під яким розуміється сума перевищення надходжень, отриманих емітентом від емісії (випуску) власних акцій (інших корпоративних прав) та інвестиційних сертифікатів, над номінальною вартістю таких акцій (інших корпоративних прав) та інвестиційних сертифікатів (під час їх первинного розміщення), або над ціною зворотного викупу під час

наступних розміщень інвестиційних сертифікатів та акцій інвестиційних фондів.

Дивіденди як один із видів доходів від цінних паперів — це платіж, що здійснюється юридичною особою — емітентом корпоративних прав чи інвестиційних сертифікатів на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку.

До дивідендів прирівнюється також платіж, що здійснюється державним унітарним, комерційним, казенним чи комунальним підприємством на користь відповідно держави або органу місцевого самоврядування у зв'язку з розподілом частини прибутку такого підприємства, платіж, який виплачується власнику сертифіката фонду операцій з нерухомістю в результаті розподілу доходу фонду операцій з нерухомістю.

Капітальні вкладення як джерело формування майна суб'єкта господарювання — це інвестиції,

спрямовані на створення і відновлення основних фондів. При цьому розрізняють державні і недержавні капітальні вкладення. Державні капітальні вкладення — це інвестиції, спрямовані на створення і відновлення основних фондів, джерелом фінансування яких є кошти державного бюджету, державних підприємств та організацій, а також місцевих бюджетів. У їх складі виділяють державні централізовані капітальні вкладення — інвестиції, що спрямовані на створення і відновлення основних фондів і фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та бюджетних позичок.

Недержавні капітальні вкладення — це інвестиції, що фінансуються за рахунок коштів інвесторів із недержавними формами власності, а саме:

власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);

позичкових фінансових коштів інвестора;

залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, облігацій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб);

безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян;

коштів іноземних інвесторів (іноземні інвестиції, як прями, так і портфельні, капітальні трансферти, кредити).

Дотації можуть надаватися з державного або місцевого бюджетів неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.

Надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать суб'єктам господарювання, придбання майна інших суб'єктів — одне з джерел формування майна, що поділяється на кілька складових: 1) виручка від продажу майнових

об'єктів; 2) надходження у вигляді орендної плати як платежу за користування об'єктом оренди; 3) придбання майна інших суб'єктів (у власність, господарське відання або оперативне управління) відповідно до укладених договорів.

Кредити банків та інших кредиторів — це кошти та матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами у користування юридичним або фізичним особам на визначений строк та під процент. Кредит розподіляється на фінансовий кредит, товарний кредит, інвестиційний податковий кредит та кредит під цінні папери, що засвідчують відносини позики.

Безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій та громадян складають незначне за розміром джерело формування майна суб'єктів господарювання.

Майно суб'єктів господарювання може формуватися також за рахунок інших джерел, не заборонених законом.

Правовий режим майна суб'єктів господарювання встановлюється Господарським кодексом та іншими законами з урахуванням видів майна, зазначених у ст.

139 ГК (основні фонди, оборотні засоби, кошти, товари, цінні папери тощо).

Частина 1 ст. 141 ГК узагальнено встановлює перелік об'єктів, що належать до державного майна у сфері господарювання.

Цілісні майнові комплекси державних підприємств, їх структурних підрозділів — це господарські об'єкти із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг), відокремленою земельною ділянкою, на якій розміщений об'єкт, та автономними інженерними комунікаціями і системою енергопостачання (ч. 3 ст. 283 ГК). Оскільки таке визначення цілісних майнових комплексів державних підприємств стосується об'єктів оренди, для загальних цілей (у тому числі для визначення складу майна підприємства як єдиного майнового комплексу) можна керуватися положеннями ч. 2 ст. 191 ЦК, згідно з якою до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію,

права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

Цілісний майновий комплекс підприємства визнається нерухомістю і може бути об'єктом купівлі-продажу та інших угод, на умовах і в порядку, визначених Господарським кодексом та законами, прийнятими відповідно до нього (ч. 3 ст. 66 ГК).

Нерухоме майно державних підприємств (у ч. 1 ст. 181 ЦК ще вжито терміни «нерухомі речі», «нерухомість») — це земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Режим нерухомої речі може бути поширено законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації (ч. 2 ст. 181 ЦК).

Інше окреме індивідуально визначене майно державних підприємств — це майно (річ), яке наділене тільки йому властивими ознаками, що вирізняють його

з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи його.

Акції (частки, паї) держави у майні суб'єктів господарювання різних форм власності (наприклад, 50% + 1 акція, 25% + 1 акція або інша кількість акцій у статутних капіталах відкритих акціонерних товариств, створених у процесі корпоратизації і приватизації; будь-яка кількість акцій, часток, паїв у статутних капіталах (майні) інших суб'єктів господарювання).

Стаття 141 ГК називає серед державного майна суб'єктів господарювання також майно, закріплене за державними установами і організаціями з метою здійснення необхідної господарської діяльності, та майно, передане в безоплатне користування самоврядним установам і організаціям або в оренду для використання його у господарській діяльності. На нашу думку, тут ідеться не про якісь окремі види майна, а швидше за все, про певних суб'єктів, які здійснюють господарську діяльність без мети одержання прибутку (некомерційну господарську діяльність),

використовуючи при цьому державне майно, закріплене за ними на певному правовому титулі.

Держава через уповноважені органи державної влади здійснює права власника не лише стосовно майна, вказаного в ч. 1 ст. 141 ГК, але також і щодо об'єктів права власності Українського народу, зазначених у ч. 1 ст. 148 ГК — землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, що знаходяться в межах території України, природних ресурсів її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Відповідно до п. 5 ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності, здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону. Так, відповідно до ст. 4 Закону «Про управління об'єктами державної власності» суб'єктами управління об'єктами державної власності є: Кабінет Міністрів України; Фонд державного майна України;

міністерства та інші органи виконавчої влади (далі — уповноважені органи управління);

органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами;

державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації (далі — господарські структури);

юридичні та фізичні особи, які виконують функції з управління корпоративними правами держави (далі — уповноважені особи); Національна академія наук України, галузеві академії наук. Повноваження цих органів і господарських організацій щодо управління об'єктами державної власності встановлені, зокрема, у статтях 5— 11 Закону «Про управління об'єктами державної власності», статтях 20, 24 Закону «Про Кабінет Міністрів України».

Частина 6 ст. 141 ГК встановлене обмеження щодо розпорядження державним майном, яке належить до основних фондів, яке полягає в тому, що відчуження суб'єктом господарювання такого майна здійснюється у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України. При цьому за загальним правилом продаж

суб'єктом господарювання державного майна, яке належить до основних фондів, здійснюється лише на конкурентних засадах.

Згідно з Порядком відчуження об'єктів державної власності, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 803, відчуження майна здійснюється безпосередньо суб'єктом господарювання, на балансі якого перебуває таке майно, лише після надання на це згоди або дозволу відповідного суб'єкта управління майном, який є представником власника і виконує його функції у межах, визначених законодавчими актами.

Рішення про надання згоди на відчуження нерухомого майна, а також повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання та рухомого складу залізничного транспорту приймається суб'єктами управління лише за погодженням із Фондом державного майна.

Незалежна оцінка майна, що пропонується до відчуження, проводиться відповідно до законодавства

про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність.

Відчуження майна шляхом його продажу здійснюється на конкурентних засадах — через біржі, на аукціоні. Продаж нерухомого майна, а також повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання та рухомого складу залізничного транспорту здійснюється на аукціоні.

Під час здійснення продажу через біржі, на аукціоні суб'єкт господарювання після надання згоди суб'єктом управління на відчуження майна забезпечує укладення договору з юридичною особою, яка визначається на конкурентних засадах в установленому Фондом державного майна порядку.

Кошти, що надійшли від продажу державного майна, спрямовуються відповідно до вимог законодавства, за наявності у підприємства заборгованості з виплати заробітної плати — в першу чергу на цільове погашення такої заборгованості, а також на погашення заборгованості за податками і

зборами (обов'язковими платежами) до бюджетів та державних цільових фондів, пов'язаних із заробітною платою, та інших. Суб'єкти господарювання зобов'язані подати суб'єкту управління, Фонду державного майна протягом 30 календарних днів з моменту реалізації майна, звіт за результатами відчуження та використання зазначених коштів.

Ще одне обмеження щодо розпорядження державним майном, про яке йдеться в ч. 5 с. 141 ГК, встановлено ч. 7 зазначеної статті. Воно спрямоване на недопущення зміни власника майна об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації, у разі внесення такого майна у спільну власність. Тому законодавець установив, що не може бути вкладом у спільну діяльність майно об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації.

Як виняток із загального правила, встановленого нормами глави 26 ЦК України, що визначають правовий режим майна, що є спільною власністю, ч. 7 ст. 141 ГК передбачає, що у разі внесення державними підприємствами, установами та організаціями майна у

спільну власність право державної власності на таке майно не припиняється і право спільної власності учасників не виникає.

Згідно зі ст. 19 Закону України від 9 квітня 1999 р. «Про місцеві державні адміністрації» місцева державна адміністрація здійснює на відповідній території управління об'єктами, що перебувають у державній власності та передані до сфери її управління.

Крім центральних та місцевих органів виконавчої влади у випадках, передбачених законом, управління державним майном здійснюють також інші суб'єкти. Наприклад, як виняток, функції з управління майном, що є у державній власності й закріплене за підприємствами і організаціями, що входять до складу корпорацій «Укрбуд», «Украгропромбуд», «Укрмонтажспецбуд», «Укрбудматеріали», «Укртрансбуд», «Укрметротунельбуд» та концерну «Укрцемент», було делеговано цим корпораціям і концерну (див.: Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 19—93 «Про управління майном,

що є у загальнодержавній власності, в будівництві та промисловості будівельних матеріалів»).

Кабінет Міністрів України встановлює перелік державного майна, яке безоплатно передається у власність відповідних територіальних громад (комунальну власність). Передача об'єктів господарського призначення з державної у комунальну власність здійснюється в порядку, встановленому законом.

Передача майна у зазначених випадках здійснюється у порядку, передбаченому Законом України від 3 березня 1998 р. «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності», що регулює відносини, пов'язані з передачею об'єктів права державної власності у комунальну власність територіальних громад сіл, селищ, міст або у їх спільну власність, а також об'єктів права комунальної власності у державну власність. Детально порядок безоплатної передачі об'єктів права державної власності врегульовано Положенням про порядок передачі об'єктів права державної та комунальної власності,

затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 21 вересня 1998 р. № 1482.

Об'єктами передачі згідно з цими актами є:

а) цілісні майнові комплекси підприємств, установ, організацій, їх структурних підрозділів (далі — підприємства). Структурний підрозділ підприємства може бути об'єктом передачі після виділення його в установленому порядку в цілісний майновий комплекс на підставі розподільного балансу;

б) нерухоме майно (будівлі, споруди, у тому числі об'єкти незавершеного будівництва, а також нежитлові приміщення після виділення їх в окрему облікову одиницю (інвентарний об'єкт) на підставі складання в установленому порядку розподільного балансу за умови обов'язкового наступного укладення з іншими балансоутримувачами будинку, в якому розташовані ці приміщення, угоди про спільне користування та утримання будинку і прибудинкової території);

в) інше окреме індивідуально визначене майно підприємств (крім нерухомого);

г) акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств (крім передачі акцій державним органам приватизації засновниками відкритих акціонерних товариств, створених у процесі корпоратизації);

д) житловий фонд та інші об'єкти соціальної інфраструктури (далі — об'єкти соціальної інфраструктури), які перебувають у повному господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, установ, організацій (далі — підприємств) або не увійшли до статутних капіталів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації), у тому числі не завершені будівництвом.

Передача об'єктів права державної власності здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів України та органів, уповноважених управляти державним майном, або самоврядних організацій залежно від видів об'єктів.

Передача об'єктів права державної власності від одного підприємства іншому, що належать до сфери

управління одного і того ж органу, уповноваженого управляти державним майном, або самоврядної організації, здійснюється на підставі рішення цього органу або самоврядної організації.

Не можуть бути об'єктами передачі з державної у комунальну власність:

підприємства, що провадять діяльність, передбачену частинами 1 —3 ст. 4 Закону України «Про підприємництво»;

казенні підприємства.

§ 3. Право власності та похідні права (право господарського відання, право оперативного управління) у сфері господарювання

Право власності, як зазначено у назві ст. 134 ГК, є основним речовим правом у сфері господарювання.

В економічному аспекті власність — це присвоєння матеріальних благ, суть якого полягає в належності наявних засобів виробництва і одержуваних продуктів праці державі, територіальній громаді, окремому колективу чи індивіду. Це матеріально-речовий аспект процесу присвоєння, який характеризує

ставлення людей до речі. Інший аспект присвоєння матеріальних благ — це суспільні відносини власності, які характеризують відносини між людьми, що ґрунтуються на розмежуванні «мого» і «чужого». Суть його полягає в пануванні власника над річчю й усуненні всіх інших суб'єктів від речі або, інакше кажучи, в недопущенні будь-яких перешкод власнику в здійсненні панування над річчю з боку невласника.

Економічні відносини власності дістають юридичне закріплення у праві власності, яке виникає внаслідок правового регулювання зазначених економічних відносин. Правове регулювання відносин власності є одним з найважливіших напрямів нормотворчої діяльності держави. За допомогою права держава регулює належність тих чи інших об'єктів власності певному суб'єктові (громадянину, колективу, державі); обсяг і зміст суб'єктивних повноважень власника, порядок і форми їх реалізації стосовно різних об'єктів; засоби і способи правової охорони відносин власності тощо.

Сукупність зазначених правових норм, що регулюють відносини власності, становить право власності в об'єктивному розумінні.

Право власності в суб'єктивному розумінні є основним речовим правом у сфері господарювання, зміст якого складають повноваження (права) власника щодо володіння, користування і розпорядження належним йому майном при здійсненні господарської діяльності.

Володіння — це закріплення матеріальних благ за конкретними власниками — індивідами і колективами, фактичне утримання речі у сфері господарювання цих осіб.

Користування — це вилучення з речей їхніх корисних властивостей, які дають можливість задовольнити відповідні потреби індивіда чи колективу.

Розпорядження — це визначення власником юридичної або фактичної долі речі.

Зазначені повноваження власник реалізує на свій розсуд (тобто за своїм інтересом, незалежно від волі і бажання інших осіб), одноосібно або спільно з іншими

суб'єктами. Реалізуючи свої повноваження, власник у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених, зокрема, ст. 133 ГК.

Господарське законодавство (ч. 2 ст. 134 ГК) закріплює можливість використання в господарській діяльності майна, що перебуває у спільній власності двох або більше осіб (співвласників), тобто спільного майна, яке може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності (частини 1, 2 ст. 355 ЦК). Правовий режим майна, що перебуває у спільній власності, права і обов'язки співвласників такого майна встановлені, крім норм ГК, також положеннями глави 26 «Право спільної власності» ЦК України (статті 355—372).

У Господарському кодексі (ч. 3 ст. 134) знайшло відображення положення п. 7 ст. 92 Конституції України, згідно з яким правовий режим власності

визначається виключно законами України. До таких законів, зокрема, належать Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, закони України від 21 вересня 2006 р. «Про управління об'єктами державної власності», від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування», від 3 березня 1998 р. «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності», від 9 квітня 1999 р. «Про місцеві державні адміністрації» тощо.

Велике значення для забезпечення майнових прав суб'єктів господарювання має також положення щодо визначення правових форм реалізації права власності у сфері господарювання виключно на рівні закону. Така вказівка Кодексу покликана захищати суб'єктів господарювання від проявів втручання державних та інших органів в регулювання майнових відносин шляхом прийняття ними актів так званого відомчого законодавства.

Серед повноважень власника ГК виділяє такий вид, як організаційно-установчі повноваження, що

безпосередньо стосуються здійснення господарської діяльності.

Одним з основних організаційно-установчих повноважень власника майна ч. 1 ст. 135 ГК називає його засновницькі повноваження:

По-перше, власник має право засновувати господарські організації: одноосібно (унітарні підприємства) або спільно з іншими власниками (корпоративні підприємства) на основі належного йому (їм) майна або здійснювати господарську діяльність в інших формах господарювання, не заборонених законом. Господарські організації, щодо заснування яких ідеться в ч. 1 ст. 135 ГК, можуть створюватись різних видів і організаційних форм, установлених ст. 63 ГК.

По-друге, якщо власником є громадянин, він може обрати таку організаційну форму підприємництва, як підприємець без статусу юридичної особи (ч. 1 ст. 128 ГК).

По-третє, власник на свій розсуд визначає мету і предмет господарської діяльності утвореного ним

суб'єкта господарювання. Метою господарської діяльності є задоволення суспільних і особистих потреб, а предметом — систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності (ч. 1 ст. 62 ГК).

По-четверте, власник на свій розсуд визначає також структуру утвореного ним суб'єкта господарювання (види і назву виробничих структурних підрозділів, а також види і назву функціональних структурних підрозділів апарату управління), склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання.

По-п'яте, власник приймає рішення про припинення відповідно до законодавства господарської діяльності заснованих ним суб'єктів господарювання.

Власник має право здійснювати організаційно-установчі повноваження також на основі належних йому корпоративних прав відповідно до ГК та інших нормативно-правових актів.

Державні та комунальні підприємства можуть бути об'єднані за рішенням власника (уповноваженого ним органу) у державні (комунальні) господарські об'єднання.

Однією із форм правового режиму майна, закріпленого за суб'єктом підприємництва, є право господарського відання. Термін «право господарського відання» прийшов на заміну терміну «право повного господарського відання», що ним у Законах України від 7 лютого 1991 р. «Про власність» (ч. 1 ст. 10) та від 27 березня 1991 р. «Про підприємства в Україні» (ч. 3 ст. 10) позначалося право, на якому майно закріплювалося за державними підприємствами.

Право господарського відання — правова форма, що згідно з ч. 1 ст. 136 ГК застосовується для встановлення правового режиму майна, закріпленого лише за суб'єктом підприємництва. При цьому, як випливає зі змісту ч. 2 зазначеної статті, такий суб'єкт підприємництва має бути заснований в організаційно-правовій формі підприємства.

За суб'єктами господарювання, які не належать до суб'єктів підприємництва, майно не може закріплюватися на праві господарського відання. Щодо них застосовуються інші форми правового режиму (право оперативного управління, право користування тощо). Для порівняння варто відзначити, що за законодавством Російської Федерації майно на праві господарського відання належить лише державному або муніципальному унітарному підприємству (ст. 294 ЦК РФ), а за законодавством Республіки Казахстан — державному підприємству (ст. 196 ЦК РК), яке може бути республіканським або комунальним.

Право господарського відання — це речове право суб'єкта підприємництва, який, так само як і власник, володіє, користується і розпоряджається закріпленим за ним майном. Проте, якщо зазначені повноваження власника носять абсолютний характер, то суб'єкт підприємництва, за яким майно закріплене власником (уповноваженим власником органом) на праві господарського відання, обмежений у здійсненні повноваження розпоряджатися окремими видами майна,

яке (повноваження) він може реалізувати лише за згодою власника. Випадки одержання такої згоди передбачені ГК та іншими законами.

Право господарського відання, крім обмеження суб'єкта підприємництва у розпорядженні окремими видами майна згодою власника (уповноваженого органу), характеризується і тим, що власник майна, закріпленого за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна. Такий контроль може здійснюватись власником як безпосередньо, так і через уповноважений ним орган. Проте в будь-якому випадку такий контроль не повинен призводити до втручання в оперативно-господарську діяльність підприємства.

Згідно з ч. 3 ст. 136 ГК право господарського відання захищається за допомогою тих же положень закону, що і право власності. Важливе значення для захисту права господарського відання має вказівка закону (ч. 2 ст. 136 ГК) на те, що суб'єкт підприємництва, який здійснює господарювання на основі права господарського відання, є підприємством. Статус

юридичної особи, яким наділене підприємство, дозволяє такому суб'єкту підприємництва не лише закріпити за ним майно засобами бухгалтерського обліку і тим самим відокремити його від майна інших суб'єктів господарювання, власника тощо, але і нести відповідальність за своїми зобов'язаннями закріпленим за ним майном, звертатися до суду за захистом порушених майнових прав у тому числі і в тому випадку, коли таке порушення мало місце з боку власника.

Таким чином, підбиваючи підсумок, право господарського відання можна визначити як право юридичних осіб, що здійснюють підприємницьку господарську діяльність, тобто є суб'єктами підприємництва, похідне від права власності, з обмеженням повноваження розпорядження окремими видами майна згодою власника (уповноваженого органу).

Право оперативного управління, як правовий інститут, вперше було запроваджено в законодавство Основами цивільного законодавства Союзу РСР і

союзних республік 1961 р. спочатку лише для позначення майнових прав державних організацій, а згодом (1981 р.) було поширене і на кооперативні, державно-кооперативні, міжколгоспні підприємства — юридичні особи.

Право оперативного управління — це речове право суб'єкта господарювання, який здійснює некомерційну діяльність, тобто самостійну систематичну господарську діяльність, спрямовану на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку (ч. 1 ст. 52 ГК). Змістом права оперативного управління є повноваження володіння, користування і розпорядження майном, закріпленим за суб'єктом господарювання власником (уповноваженим ним органом). Проте реалізація зазначених повноважень здійснюється у межах, встановлених ГК та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

Так, відповідно до ч. 3 ст. 76 ГК майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління. Казенне підприємство не має

права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить (ч. 4 ст. 77 ГК).

На прикладі казенного підприємства можна бачити, що право оперативного управління відрізняється від права господарського відання за такими ознаками:

а) казенне підприємство або інший суб'єкт господарювання, який здійснює некомерційну господарську діяльність, постійно фінансується власником. Суб'єкт господарювання на праві господарського відання здійснює підприємницьку діяльність за рахунок отриманих від неї доходів, тобто на основі самофінансування;

б) як і при праві господарського відання, власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган. Проте межі управління

зазначеним майном з боку власника ширші, ніж при праві господарського відання. Власник має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, майно, що ним не використовується, а також майно, що використовується суб'єктом господарювання не за призначенням.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 77 ГК орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності.

Новим для правового інституту майнової основи господарювання стало встановлення титулу стосовно майна відокремленого підрозділу (структурної одиниці) господарської організації. Оскільки Господарський кодекс визнав відокремлені підрозділи (структурні

одиниці) господарських організацій суб'єктами господарювання (ст. 55 ГК) і встановив особливості їх правового статусу (ст. 132 ГК), необхідно було і визначити правовий титул, на якому господарська організація надає майно такому суб'єкту.

Таким титулом ст. 138 ГК (в редакції до 4 лютого 2005 р.) визначала оперативне використання майна. На нашу думку, оперативне використання майна могло бути похідним титулом від права власності, права господарського відання або права оперативного управління тощо, залежно від того, на якому з цих речових прав майно належить (закріплене) суб'єкту господарювання — господарській організації.

Законом України від 4 лютого 2004 р. ст. 138 була виключена з ГК, а тому титул, на якому майно закріплюється за відокремленим підрозділом господарської організації, сьогодні законом не встановлений. На нашу думку, це не перешкоджає господарським організаціям (підприємствам, господарським товариствам), які діють згідно з принципом «дозволено все, що не заборонено законом»,

закріплювати за структурними одиницями майно на праві оперативного використання.

§ 4. Корпоративні права

Визначення поняття «корпоративні права» містить ч. 1 ст. 167 ГК, згідно з якою корпоративні права — це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Аналогічне визначення поняття корпоративних прав міститься в Податковому кодексі України (п. 14.1.90), хоч і потребує заміни терміна «фонд» терміном «капітал». Крім того, в обох визначеннях (і в ГК, і в Податковому кодексі) термін «статутними документами» доцільно замінити терміном «установчими документами».

Слід також зазначити, що термін «корпоративні права» відсутній в ЦК України, що опосередковано підтверджує виключно господарсько-правову (а не цивільно-правову) природу корпоративних прав і корпоративних відносин.

Законом можуть бути встановлені обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами та/або їх здійснення.

Особи, яким належать корпоративні права, здійснюють їх відповідно до законодавства про господарські (у тому числі акціонерні) товариства та згідно з установчими документами господарських товариств.

Механізм реалізації корпоративних прав, що належать державі, встановлено Законом України «Про управління об'єктами державної власності», відповідно до якого корпоративні права держави здійснюються, зокрема:

Кабінетом Міністрів України;

центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері

управління об'єктами державної власності. Таким органом є Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном (Агентство держмайна України), положення про яке затверджене Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 451/2011;

центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку. Таким органом є Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку), положення про яке затверджене Указом Президента України від 31 травня 2011 р. № 634/2011;

міністерствами та іншими органами виконавчої влади (далі — уповноважені органи управління);

Фондом державного майна України;

органами, що забезпечують діяльність Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України;

органами, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених

окремими законами (наприклад, Державний концерн «Укроборонпром»);

державними господарськими об'єднаннями, державними холдинговими компаніями, іншими державними господарськими організаціями (далі — господарські структури), у тому числі — Державною керуючою холдинговою компанією.

Повноваження зазначених суб'єктів управління об'єктами державної власності щодо здійснення корпоративних прав держави визначені статтями 5, 51, 52, 6, 7 і 9 Закону України «Про управління об'єктами державної власності».

Корпоративні права держави та активи суб'єктів господарювання, у статутному капіталі яких визначено частку держави, підлягають оцінці за Методикою оцінки державних корпоративних прав, затвердженою постановою Кабінету Міністрів від 2 серпня 1999 р. № 1406.

Як встановлено п. 3 ст. 5 Закону України «Про Фонд державного майна України» Фонд державного майна України організовує ведення реєстру

корпоративних прав держави відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності».

Підпунктом а) п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» передбачено, що Фонд державного майна України створює і веде реєстр корпоративних прав держави, який є складовою Єдиного реєстру об'єктів державної власності, відповідно до законодавства.

Положення про Реєстр корпоративних прав держави затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2003 р. № 1679 «Про формування і ведення Реєстру корпоративних прав держави».

Відповідно до цього Положення формування і ведення Реєстру — це здійснення комплексу заходів, які забезпечують збирання, накопичення і облік відомостей, а також розроблення його програмного забезпечення та відповідних інструктивних документів.

Інформація Реєстру є державною власністю.

Реєстр утворюється і ведеться Фондом державного майна за участю міністерств, інших

центральных органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Розпорядником Реєстру є Фонд державного майна.

До Реєстру включаються відомості про акції, паї, частки, що належать державі у статутних капіталах господарських товариств — резидентів та нерезидентів.

Важливу роль у вдосконаленні системи управління корпоративними правами держави має відіграти реалізація Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 р. № 115.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

§ 1. Поняття і головні цілі приватизації.
Законодавство про приватизацію

Поняття приватизації вживається в економічному і формально-юридичному розумінні.

В економічному аспекті приватизація означає перетворення (трансформацію) державних засобів виробництва та іншого майна у недержавні, тобто у приватну чи колективну власність. Отже, в економічному значенні сутність приватизації полягає у зміні економічних відносин державної власності на відносини приватної чи колективної власності на засоби виробництва.

Визначення приватизації у формально-юридичному значенні цього поняття дає Закон України від 4 березня 1992 р. (в редакції від 19 лютого 1997 р.) «Про приватизацію державного майна».

Згідно із зазначеним Законом приватизація державного майна (далі — приватизація) — це платне відчуження майна, що перебуває у державній власності, у тому числі разом із земельною ділянкою державної власності, на якій розташований об'єкт, що підлягає приватизації, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до цього Закону, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів для

здійснення структурної перебудови національної економіки (ст. 1 у редакції Закону України від 13 січня 2012 р.).

Головні цілі приватизації є одним із засобів досягнення результатів цього суспільно-економічного процесу. Вони залежать від економічних і суспільно-політичних обставин, що складаються у країні. В силу своєї динамічності головні цілі приватизації регулюються Державною програмою приватизації.

Варто згадати, що на самому початку свого формування законодавство, яким визначався порядок зміни форми державної власності на недержавну, не називалося приватизаційним, оскільки і процес зміни власності не визнавався приватизацією в нинішньому розумінні.

Так, п. 1 ст. 10 Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про оренду, прийнятих 23 листопада 1989 р., передбачалося, що орендар може повністю або частково викупити орендоване майно. Умови, порядок і строки викупу визначалися договором оренди.

Після викупу орендованого майна орендне підприємство за рішенням його трудового колективу могло бути перетворено в колективне підприємство, кооператив, акціонерне товариство або інший вид підприємства, яке діє на основі колективної власності (отже, за відсутності приватної власності мова йшла не про приватизацію, а про роздержавлення власності).

Згодом Закон СРСР від 6 березня 1990 р. «Про власність» розширив підстави виникнення колективної власності: згідно з п. 1 ст. 12 цього Закону власність колективного підприємства виникала у разі переходу всього майна державного підприємства у власність трудового колективу, викупу орендованого майна або придбання майна іншими передбаченими законом способами.

Цим самим законом, хоча і в дещо спрощеному вигляді, визначався механізм перетворення державного підприємства в акціонерне товариство (тобто, якщо оцінювати з сучасних позицій, — визначався механізм роздержавлення власності): державне підприємство за спільним рішенням трудового колективу і

уповноваженого на те державного органу могло бути перетворено в акціонерне товариство шляхом випуску акцій на всю вартість майна підприємства. Кошти, одержані від продажу акцій, після покриття боргів державного підприємства надходили до відповідного бюджету.

Ще за часів існування Союзу РСР Верховна Рада УРСР у постанові від 3 серпня 1990 р. «Про реалізацію Закону «Про економічну самостійність Української РСР»¹ доручила Раді Міністрів Української РСР у двомісячний строк підготувати серед іншого і проект законодавчого акта про роздержавлення власності.

Фактично початок формуванню приватизаційного (у вузькому, спеціальному розумінні) законодавства в Україні було покладено з прийняттям Закону від 4 березня 1992 р. «Про приватизацію майна державних підприємств», який встановлював правові, економічні та організаційні основи приватизації підприємств загальнодержавної, республіканської (Республіка Крим) та комунальної власності з метою створення багатоукладної соціально орієнтованої ринкової економіки України.

6 березня 1992 р. приймаються: Закон «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», яким встановлювався правовий механізм приватизації цілісних майнових комплексів невеликих державних підприємств шляхом їх відчуження на користь одного покупця одним актом купівлі-продажу, а також Закон «Про приватизаційні папери»¹, який визначав поняття і види приватизаційних паперів, умови та порядок їх випуску, розміщення серед громадян України, обліку, використання та погашення.

З цього часу законодавство України про приватизацію почало формуватися як певна локальна система законів та інших актів. Системотворчими критеріями у даному разі стали: а) об'єкти приватизації; б) суб'єкти приватизації; в) порядок, способи та умови приватизації.

Основним актом у цій системі є вже згадуваний Закон України від 4 березня 1992 р. «Про приватизацію державного майна» (в редакції від 19 лютого 1997 р.).

Визначаючи систему законодавства про приватизацію, ст. 3 цього акта зазначає, що законодавство України про приватизацію складається з цього закону, інших законів України з питань приватизації. Із зазначеною нормою важко погодитися, оскільки вона, по-перше, не відображає реального стану речей. Як буде показано нижче, систему законодавства складають не тільки власне закони, але й підзаконні нормативні акти. По-друге, зазначена норма вступає в суперечність з іншими нормами цього ж Закону, які допускають регулювання відносин приватизації в інших формах нормативних актів. Як приклад, можна назвати

п. 2 ст. 9 Закону, в якому йдеться про те, що порядок створення і діяльності довірчих товариств, інвестиційних фондів та інвестиційних компаній визначається законодавчими актами України; п. 3 ст. 13 Закону, в якому зазначається, що діяльність комісії з приватизації об'єкта регулюється Положенням, яке затверджується Фондом державного майна; ст. 16 Закону про те, що продаж об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом тощо здійснюється в порядку, що затверджується Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України та Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Можна назвати й інші подібні посилання в Законі, які свідчать про те, що віднесення до законодавства про приватизацію лише нормативних актів у формі власне законів є дещо поспішним і, щонайменше, некоректним.

Таким чином, законодавство України про приватизацію з точки зору форми нормативних актів складається із сукупності не тільки законів, але й інших нормативних актів, що регулюють майново-правові та

організаційні відносини щодо приватизації державного майна.

За своїм характером законодавство про приватизацію — це комплексне законодавство, яке об'єднує норми господарського, цивільного, адміністративного, фінансового та інших галузей права.

Важливою ознакою і особливістю приватизаційного законодавства є поєднання в ньому двох видів норм: публічно-правових та приватноправових із значною перевагою норм публічно-правового характеру, що можна пояснити тим, що методологічні основи приватно-правової концепції, які спираються на принципи диспозитивності, приватної ініціативи, еквівалентності тощо, не в змозі охопити регулюванням так звані «вертикальні» відносини. Публічно-правовий сегмент регулювання господарських процесів спрямовує орієнтованість ринкової економіки на обслуговування потреб всього суспільства. Доцільно у зв'язку з цим нагадати, що відповідно до ст. 13 Конституції України «держава забезпечує... соціальну спрямованість економіки». Тут

важливо відзначити ще одну, чи не найголовнішу, причину домінування саме публічно-правових норм у приватизаційному законодавстві: держава, визначаючи правила поведінки суб'єктів приватизаційного процесу і забезпечуючи реалізацію проголошених нею принципів приватизації, діє при цьому не лише як носій політичної влади, але і як власник основних засобів виробництва, що виступають об'єктами приватизації. Саме як власник держава встановлює механізм відчуження державної власності на користь недержавних суб'єктів.

Закон України «Про приватизацію державного майна» регулює правові, економічні та організаційні основи приватизації майна будь-яких державних об'єктів приватизації незалежно від їх розмірів, тобто поширюється на всі об'єкти, що підлягають приватизації. Разом з тим у Законі спеціально передбачено, що він не поширюється на:

приватизацію об'єктів державного земельного та житлового фондів, а також об'єктів соціально-культурного призначення, що фінансуються з державного бюджету, в тому числі об'єктів сфери

охорони здоров'я, за винятком тих, які належать підприємствам, що приватизуються;

зміну організаційно-правових форм власності колгоспів, підприємств споживчої кооперації.

Таким чином, вже з самого початку приватизаційних процесів законодавець, надаючи величезного значення трансформації державної власності і вигляді основних засобів виробництва, враховуючи відмінності її від приватизації житлового фонду, земельних ділянок, виокремив законодавство про приватизацію державного майна в окрему систему нормативно-правових актів.

У статтях 3 та 7 Закону «Про приватизацію державного майна» вміщено норми про те, що положення Закону поширюються на відчуження майна, що є у комунальній власності. Це стало підставою для звернення Президента України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України згаданих положень Закону. Зокрема, суб'єкт права на конституційне подання вважав, що поширення положень Закону «Про приватизацію державного майна» на

відчуження майна, що є комунальною власністю, автоматично включає останню до складу державної власності. Разом з тим, виходячи з назви Закону, в ньому мають бути врегульовані питання приватизації лише об'єктів державного майна.

Розглядаючи справу за цим поданням, Конституційний Суд України виходив з низки законів, що регулюють відносини власності, в тому числі із Закону України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні», в якому, зокрема, визначено поняття та зміст права комунальної власності як матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування, закріплені повноваження сільських, селищних, міських рад щодо відчуження комунального майна, в тому числі шляхом приватизації. Конституційний суд дійшов висновку, що цим положенням, які підкреслюють особливість правового режиму об'єктів комунальної власності порівняно з об'єктами державної власності, не суперечать норми Закону України «Про приватизацію державного майна», оскільки у статтях 3, 7 Закону є посилання на відповідну

компетенцію органів місцевого самоврядування у питаннях відчуження комунальної власності. В інших положеннях Закону теж враховані особливості механізму приватизації комунального майна.

Рішенням від 1 липня 1998 р. Конституційний Суд визнав, що за умови відсутності окремого законодавчого акта про приватизацію об'єктів комунальної власності включення цих питань до закону, що регулює приватизацію державного майна, не є підставою для визнання його відповідних положень неконституційними, оскільки право суб'єктів комунальної власності не порушено.

До законодавства про приватизацію також належать:

— вже згадуваний Закон України від 6 березня 1992 р. «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» (в редакції Закону від 15 травня 1996 р.), що діє не як самостійний, а як допоміжний щодо Закону «Про приватизацію державного майна». Він встановлює правовий механізм

приватизації єдиних майнових комплексів невеликих державних підприємств;

також згадуваний вже Закон України від 6 березня 1992 р. «Про приватизаційні папери», який визначає поняття і види приватизаційних паперів (приватизаційних майнових сертифікатів), умови та порядок їх випуску, обігу, розміщення серед громадян України, використання та погашення;

Закон України від 10 липня 1996 р. «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі»;

Закон України від 18 травня 2000 р. «Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України»;

Закон України від 14 вересня 2000 р. «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва»;

Закон України від 9 квітня 2004 р. «Про особливості приватизації підприємств Державної акціонерної компанії «Укррудпром»;

Закон України від 12 квітня 2012 р. «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств».

Державна програма приватизації, що розробляється Фондом державного майна України і затверджується Верховною Радою України законом України один раз на три роки не пізніш як за місяць до затвердження Державного бюджету України на відповідний рік, але до початку наступного бюджетного року та діє до затвердження чергової Державної програми приватизації. Державна програма приватизації вноситься на розгляд Верховної Ради України одночасно з проектом Державного бюджету України на відповідний рік. Нині діє Державна програма приватизації на 2012—2014 роки, затверджена Законом України від 13 січня 2012 р., у якій визначаються мета, шляхи, способи, заходи і завдання приватизації державного майна.

Саме ці закони складають фундамент приватизаційного законодавства, на якому базується велика кількість нормативно-правових документів різної юридичної сили.

У законодавстві про приватизацію окремо можна виділити нормативні акти, які регулюють порядок створення і діяльності фінансових посередників.

Крім зазначених документів, законодавство про приватизацію охоплює постанови Кабінету Міністрів України, а також відомчі нормативні акти про приватизацію, прийняті Фондом державного майна України самостійно чи разом з іншими органами. Перелік цих актів досить значний.

Ряд статей, покликаних регулювати відносини приватизації державних та комунальних підприємств, є і в ГК. Вміщені в них норми містять ряд новел, серед яких можна виділити: виключення з переліку об'єктів приватизації законсервованих об'єктів, а з переліку об'єктів малої приватизації — окремого індивідуально визначеного майна (ч. 1 ст. 146 ГК); обмеження особливостей правового регулювання приватизації майна державних підприємств лише окремими галузями (ч. 6 ст. 146 ГК), тоді як чинні закони регулюють особливості приватизації груп об'єктів (незавершене будівництво) або окремих об'єктів.

Уявляється, що далеко не всі із зазначених положень ГК відповідають реаліям сьогоднішніх процесів приватизації, а тому мають бути уточнені при подальшому вдосконаленні приватизаційного законодавства.

§ 2. Об'єкти приватизації

Правовою основою регулювання об'єктів приватизації є ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна», ст. 2 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», Державна програма приватизації на відповідні роки, нормативні акти Кабінету Міністрів України, що регулюють приватизацію окремих категорій об'єктів.

Завдяки правовому регулюванню об'єктів вирішуються принципові питання приватизації:

визначається, яке саме державне майно — засоби виробництва — підлягає приватизації, у якій послідовності (пріоритети приватизації), за яких умов, якими способами приватизуються різні групи об'єктів;

визначаються групи і види об'єктів, приватизація яких здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів України;

встановлюються переліки груп і видів об'єктів (у тому числі конкретні об'єкти), що не підлягають приватизації;

затверджуються переліки підприємств, приватизацію майна яких доцільно здійснити із залученням іноземних інвестицій.

Об'єкт приватизації з точки зору права власності — це майно підприємств, що перебуває в державній власності, та майно, що належить Автономній Республіці Крим.

Класифікація об'єктів приватизації встановлена ст. 51 Закону України «Про приватизацію державного майна».

Правова класифікація об'єктів на групи здійснюється для того, щоб залежно від групи об'єкта визначати способи його приватизації.

Так, до об'єктів державної власності, що підлягають приватизації, згідно з Законом «Про приватизацію державного майна», належать:

підприємства (цехи, виробництва, дільниці, інші підрозділи, якщо в разі їх виділення у самостійні підприємства не порушується технологічна єдність виробництва з основної спеціалізації підприємства, із структури якого вони виділяються) як єдині майнові комплекси, до складу яких входять усі види майна, призначені для їх діяльності, що визначені Цивільним кодексом України, у тому числі разом із земельними ділянками державної власності, на яких вони розташовані (далі — єдиний майновий комплекс підприємства);

об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, у тому числі разом із земельними ділянками державної власності, на яких вони розташовані;

окреме індивідуально визначене майно, у тому числі разом із земельними ділянками державної власності, на яких це майно розташовано;

акції (частки, паї), що належать державі у статутному капіталі господарських товариств, інших господарських організацій та підприємств, заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності;

об'єкти соціально-культурного призначення, у тому числі разом із земельними ділянками державної власності, на яких вони розташовані, крім тих, що не підлягають приватизації.

Разом із тим, зазначений Закон встановлює, що приватизації не підлягають об'єкти, що мають загальнодержавне значення, а також казенні підприємства.

Зокрема загальнодержавне значення мають:

а) об'єкти та майно, які забезпечують виконання державою своїх функцій, забезпечують обороноздатність держави, її економічну незалежність, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України:

майно органів державної влади та органів місцевого самоврядування, майно Збройних Сил України (крім майна, щодо якого законом встановлено

особливості приватизації), Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, сил цивільної оборони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, правоохоронних і митних органів, що безпосередньо забезпечує виконання цими органами встановлених законодавством завдань;

надра, корисні копалини загальнодержавного значення, території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, водні ресурси, лісові ресурси, інші природні ресурси, які є об'єктами права власності Українського народу;

системи створення та збереження золотовалютних резервів; емісійна система, майнові комплекси підприємств і установ, що забезпечують випуск та зберігання грошових знаків і цінних паперів;

радіотелевізійні передавальні центри, а також об'єкти, що забезпечують зв'язком органи законодавчої та виконавчої влади; державні радіоканали та телевізійні канали; засоби урядового, фельд'єгерського та спеціального зв'язку; державні реєстри, інші

інформаційні системи, що створені та утримуються за рахунок коштів державного бюджету;

б) об'єкти, діяльність яких забезпечує соціальний розвиток, збереження та підвищення культурного, наукового потенціалу, духовних цінностей:

Національний архівний фонд, архіви (архівні установи), документи з них, архівні підрозділи, архівні відділи та бібліотеки, об'єкти культури, мистецтва, у тому числі виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що занесені чи підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання, а також об'єкти архітектури, меморіальні комплекси, заповідники, парки загальнонаціонального значення;

пам'ятки, включені до переліку пам'яток, що не підлягають приватизації;

пам'ятки археології;

пам'ятки державної частини Музейного фонду України (музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання);

документи Державного бібліотечного фонду України; вихідні матеріали та фільмокопії, що зберігаються у фільмофонді; заклади культури, що забезпечують державні соціальні нормативи у сфері обслуговування населення закладами культури;

об'єкти культури, що належать до майнових комплексів установ Національної академії наук України;

майно підприємств, установ та організацій Національної академії наук України, галузевих академій наук, що використовується для виконання фундаментальних і прикладних досліджень, акції (частки, паї) господарських товариств, утворених на основі майнових комплексів Національної академії наук України, галузевих академій наук;

об'єкти освіти, крім навчальних закладів, майно яких вноситься до статутного капіталу публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування відповідно до Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального

користування», фізичної культури, спорту і науки, що фінансуються з державного бюджету;

в) об'єкти, контроль за діяльністю яких з боку держави гарантує захист громадян від наслідків впливу неконтрольованого виготовлення, використання або розповсюдження небезпечних речовин:

ядерні матеріали, ядерні установки і об'єкти, призначені для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення;

полігони, будови, споруди та устаткування для захоронення твердих промислових та побутових відходів, скотомогильники;

г) об'єкти, які забезпечують життєдіяльність держави в цілому: запаси державного резерву незалежно від його місцезнаходження,

підприємства, установи і організації та інші об'єкти, що входять до системи державного резерву;

майно Державної кримінально-виконавчої служби України; майно підприємств, установ і організацій національної гідрометеорологічної служби;

матеріали Державного інформаційного геологічного фонду України; матеріали та дані Державного картографо-геодезичного фонду України, топографо-геодезичні і картографічні матеріали, створені за кошти державного бюджету;

державні еталони, інші об'єкти, що забезпечують функціонування Державної метрологічної служби;

автомобільні дороги, крім тих, що належать підприємствам (до першого розгалуження їх за межами території цих підприємств);

магістральні залізничні лінії загального користування та розміщені на них технологічні споруди, передавальні пристрої, що безпосередньо використовуються для забезпечення процесу перевезень, а саме: залізничні станції та колії загального користування, тягові підстанції, контактна мережа та інші пристрої технологічного електропостачання, системи сигналізації, централізації, блокування та управління рухом поїздів, об'єкти і майно, призначені безпосередньо для виконання аварійно-відновлювальних робіт;

метрополітен, міський електротранспорт;

майно, що забезпечує цілісність об'єднаної енергетичної системи України та диспетчерське (оперативно-технологічне) управління, магістральні та міждержавні електричні мережі;

атомні електростанції, гідроелектростанції з греблями, що забезпечують водопостачання споживачам та проведення гідромеліоративних робіт;

магістральні нафто- і газопроводи та магістральний трубопровідний транспорт, що обслуговують потреби держави в цілому, підземні нафто- та газосховища;

майнові комплекси підрозділів пожежної охорони (пожежні депо, пости, адміністративні приміщення), транспортні засоби спеціального призначення, що забезпечують виконання робіт, пов'язаних з ліквідацією пожеж, наслідків стихійного лиха;

об'єкти інженерної інфраструктури та благоустрою міст, інших населених пунктів, включаючи мережі, споруди, устаткування, які пов'язані з

постачанням споживачам води, газу, тепла, а також відведенням і очищенням стічних вод;

акваторії портів, причали і пірси всіх категорій та призначень, огорожувальні та захисні гідротехнічні споруди, засоби навігаційного обладнання, системи сигналізації, портові системи інженерної інфраструктури та споруди зв'язку, енерговодопостачання та водовідведення, автомобільні дороги та залізничні колії (до першого розгалуження за межами території порту);

аеродроми та аеродромні об'єкти (злітно-посадкові смуги, руліжні доріжки, перони, системи посадки, наземні засоби зв'язку, навігації, спостереження, інші елементи аеродромів, що забезпечують безпеку польотів);

водосховища і водогосподарські канали комплексного призначення, міжгосподарські меліоративні системи, гідротехнічні захисні споруди; місця поховання.

З метою технічного переозброєння та відновлення виробництва, поліпшення фінансово-економічного стану підприємств Збройних Сил України майно таких

підприємств, яке є єдиним майновим комплексом, може корпоратизуватись. Приватизація таких підприємств здійснюється із збереженням у державній власності 51 відсотка акцій. Окремими законами України визначається порядок корпоратизації та приватизації зазначених підприємств.

Перелік державних підприємств, що не підлягають приватизації, та акціонерних товариств, державні пакети акцій яких не підлягають приватизації, затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Не підлягають приватизації державні підприємства та корпоративні права держави в акціонерних товариствах, які:

а) забезпечують національну безпеку України або приватизація яких створює істотні ризики для безпеки держави:

підприємства з виготовлення та ремонту всіх видів зброї, що перебуває на озброєнні Збройних Сил України, інших утворених відповідно до закону військових формувань, Служби безпеки України;

підприємства атомної енергетики та підприємства, що працюють у сфері поводження з радіоактивними відходами; спеціальні об'єкти зв'язку; підприємства пробірного контролю; підприємства з виготовлення цінних паперів; підприємства, що забезпечують безпеку руху в повітряному просторі та навігації водними шляхами України;

підприємства, що здійснюють топографо-геодезичні та картографічні роботи загальнодержавного призначення, зберігають матеріали Державного картографо-геодезичного фонду України та Державного інформаційного геологічного фонду;

б) забезпечують задоволення соціальних потреб суспільства, які не можуть бути повністю задоволені підприємствами, що перебувають у приватній власності:

підприємства з виготовлення та ремонту засобів реабілітації для інвалідів;

національні заклади культури;

в) є високотехнологічними експортоорієнтованими підприємствами, що формують

конкурентні переваги України на міжнародному ринку та створюють мультиплікативний ефект для розвитку суміжних галузей, — підприємства, які здійснюють виробництво об'єктів космічної діяльності;

г) є інфраструктурними підприємствами-монополістами, збереження яких у державній власності необхідне для забезпечення рівного доступу до споживачів послуг на загальнодержавному ринку:

національний оператор поштового зв'язку; міжнародні аеропорти.

Не підлягають приватизації інші державні підприємства, за якими на праві господарського відання закріплено майно, визначене у ч. 2 цієї статті, та акціонерні товариства, до статутного капіталу яких передано майно, визначене у ч. 2 цієї статті, якщо ці підприємства не зможуть продовжувати господарську діяльність у разі передачі відповідного майна іншим суб'єктам господарювання державного сектору економіки.

Кабінет Міністрів України затверджує перелік об'єктів державної власності, рішення про приватизацію

яких приймаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. До цього переліку включаються:

підприємства, частка державного замовлення у продукції яких за останні три роки становить у середньому не менш як 70 відсотків обсягу виробництва;

підприємства, що є конкурентоспроможними на світовому ринку високотехнологічної продукції (більше 50 відсотків обсягу виробництва цієї продукції за останні три роки становить продукція, що експортується);

підприємства, що є виробниками продукції згідно з міждержавними угодами;

науково-дослідні та проектно-конструкторські установи, що виконують розробки для державних потреб (державне замовлення за останні три роки становить не менш як 50 відсотків розробок); державні радіо- і телекомпанії;

спеціалізовані видавництва, що випускають дитячу літературу, підручники та навчальні посібники, наукову літературу;

майнові комплекси підприємств авіаційної промисловості; майнові комплекси підприємств з лісовідновлення, лісорозведення та охорони лісу, лісництва, їх підрозділи;

майнові комплекси підприємств геодезії, картографії та кадастру; науково-дослідні та проектні інститути землеустрою; майнові комплекси підприємств стандартизації, метрології і сертифікації, інші підприємства, що здійснюють сертифікацію продукції та перевірку її безпечності та відповідності встановленим вимогам;

майнові комплекси хлібоприймальних і хлібозаготівельних підприємств, що забезпечують зберігання продукції державного резерву та державного інтервенційного фонду;

майнові комплекси підприємств соляної промисловості; майнові комплекси підприємств, що виготовляють спирт. Уповноважені органи управління систематично переглядають наведений вище перелік об'єктів державної власності та щороку подають у разі потреби до центрального органу виконавчої влади з

питань економіки пропозиції з обґрунтуванням щодо кожного об'єкта для прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про внесення змін до переліку.

Будівлі (споруди, приміщення) за бажанням покупця приватизуються разом з об'єктами приватизації, що в них розташовані, якщо на це немає прямої заборони відповідно Фонду державного майна України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим. За наявності такої заборони зазначені будівлі (споруди, приміщення) передаються власникам приватизованих об'єктів за їх бажанням в оренду на строк не менш як 10 років.

Якщо в нежилых приміщеннях будинку, що є державною власністю, розміщується два чи більше державних або заснованих на оренді державного майна підприємств, то в разі прийняття рішення про приватизацію одного чи кількох із них займані ними приміщення, за відсутності заборони на приватизацію цього будинку, приватизуються разом з іншим майном підприємства після закріплення за названими співкористувачами займаних ними приміщень на праві

повного господарського відання, оперативного управління або на договірних засадах.

§ 3. Суб'єкти приватизації

Коло суб'єктів приватизації визначається ст. 6 Закону «Про приватизацію майна державних підприємств» у формі вичерпного переліку, до якого входять: державні органи приватизації, покупці (їх представники), посередники.

Систему державних органів приватизації визначено в законодавчому порядку.

Державну політику у сфері приватизації здійснюють Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва у районах і містах, органи приватизації в Автономній Республіці Крим, що становлять єдину систему державних органів приватизації в Україні.

Відповідно до ст. 7 Закону «Про приватизацію державного майна» Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва у районах і містах, органи приватизації в Автономній Республіці Крим діють на підставі Закону України «Про

Фонд державного майна України» та інших законів України з питань приватизації.

Фонд державного майна України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику у сфері приватизації, оренди, використання та відчуження державного майна, управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами держави щодо об'єктів державної власності, що належать до сфери його управління, а також у сфері державного регулювання оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності.

Фонд державного майна України відповідальний перед Президентом України.

Діяльність Фонду державного майна України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Особливості спеціального статусу Фонду державного майна України визначаються Конституцією та законами України, актами Президента України і полягають в особливому порядку призначення на

посаду та звільнення з посади Голови Фонду державного майна України.

Державні органи приватизації у межах своєї компетенції здійснюють такі основні повноваження:

змінюють у процесі приватизації організаційну форму підприємств, що перебувають у державній власності;

здійснюють повноваження власника державного майна у процесі приватизації;

виступають орендодавцем майна, що перебуває у державній власності, згідно із законодавством;

продають майно, що перебуває у державній власності, у процесі його приватизації, включаючи майно ліквідованих підприємств, об'єктів незавершеного будівництва та колишнє військове майно, що набуло статусу цивільного, а також акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств; створюють комісії з приватизації;

затверджують плани приватизації майна, що перебуває у державній власності, плани розміщення акцій акціонерних товариств у процесі приватизації;

розробляють проекти державних програм приватизації і подають їх на затвердження Верховній Раді України;

укладають угоди щодо проведення підготовки об'єктів до приватизації та їх продажу;

укладають угоди щодо проведення незалежної оцінки вартості об'єктів приватизації;

укладають договори про проведення оцінки об'єктів приватизації та земельних ділянок державної власності, на яких такі об'єкти розташовані;

укладають договори про проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок з метою внесення таких земельних ділянок до статутного капіталу господарських товариств;

укладають договори про розроблення документації із землеустрою; укладають у випадках, передбачених законодавством, угоди щодо проведення екологічного аудиту об'єктів приватизації;

вносять земельні ділянки державної власності до статутного капіталу господарських товариств відповідно до законодавства;

виступають з боку держави засновником підприємств, заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності;

беруть участь у розробці міжнародних договорів України з питань державної власності та її використання; здійснюють захист майнових прав державних підприємств, організацій, установ, а також акцій (часток, паїв), що належать державі, на території України та за її кордоном;

контролюють виконання умов договорів купівлі-продажу державного майна;

здійснюють продаж земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації.

Державні органи приватизації здійснюють інші повноваження, передбачені Законом «Про приватизацію державного майна», іншими законами України з питань приватизації.

Державні органи приватизації не мають права втручатися в діяльність підприємств, за винятком випадків, передбачених законодавством України й установчими документами цих підприємств.

Органи приватизації в Автономній Республіці Крим діють у межах повноважень, визначених Фондом державного майна України, і повноважень, делегованих Верховною Радою Автономної Республіки Крим щодо розпорядження майном, що належить Автономній Республіці Крим.

Органи приватизації в Автономній Республіці Крим у питаннях приватизації майна, що належить Автономній Республіці Крим, є підзвітними та підконтрольними Верховній Раді Автономної Республіки Крим.

Продаж майна, що є у комунальній власності, здійснюють органи, створювані відповідними місцевими радами. Зазначені органи діють у межах повноважень, визначених відповідними місцевими радами, та є їм підпорядкованими, підзвітними і підконтрольними.

Регіональні відділення Фонду державного майна України та представництва Фонду державного майна України в районах та містах діють на підставі положень, затверджених наказом Фонду державного майна України від 15 травня 2012 р. № 6781.

Державні засоби виробництва, що підлягають приватизації, є особливим товаром, покликаним забезпечувати не лише потреби приватизації, а й суспільні потреби в продукції, роботах, послугах. Тому законодавець спеціально регулює коло осіб, які можуть виступати покупцями в угодах приватизації, та деталізує ряд елементів правового становища покупця як суб'єкта приватизації.

Визначено загальне коло осіб, які можуть бути покупцями. Це: громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства; юридичні особи, зареєстровані на території України; юридичні особи інших держав.

Також визначено вичерпний перелік осіб, які не можуть бути покупцями.

Стосовно фізичних осіб йдеться про працівників державних органів приватизації.

Стосовно юридичних осіб діють такі обмеження: не можуть бути покупцями юридичні особи, у майні яких частка державної власності перевищує 25 відсотків;

не можуть бути покупцями органи державної влади, державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, державні акціонерні товариства (компанії), їх дочірні компанії та підприємства.

Також не можуть бути покупцями особи, зареєстровані в офшор-ній зоні (перелік таких зон визначає Кабінет Міністрів України) чи країнах, включених РАТР до списку країн, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Для спільної участі в приватизації громадяни можуть створювати господарські товариства, в тому числі із членів трудового колективу, в порядку, встановленому законодавством України.

Господарське товариство членів трудового колективу підприємства, що приватизується, засновується на підставі рішення загальних зборів, у яких брало участь більше 50 відсотків працівників підприємства або їх уповноважених представників.

Стаття 6 Закону «Про приватизацію державного майна» відносить до суб'єктів приватизації представників і посередників. Тут ідеться про різних щодо юридичної природи та організаційно-правових форм суб'єктів права, що входять до інфраструктури приватизації. Інфраструктура — це, насамперед, спеціалізовані організації, які обслуговують продавців і покупців з метою зменшення їх ризиків при розміщенні вкладів покупців в об'єкти приватизації, при укладанні і виконанні угод приватизації. Зазначена діяльність здійснюється організаціями інфраструктури на договірних засадах. Це означає, що звернення покупців до послуг посередницьких організацій при придбанні державного майна не є обов'язковим.

§ 4. Передприватизаційна підготовка та приватизаційний процес

Прийняття рішення про приватизацію може передувати передприватизаційна підготовка.

Передприватизаційна підготовка державних підприємств, а також акціонерних товариств, створених у процесі корпоратизації, проводиться уповноваженими органами управління у порядку, встановленому

Кабінетом Міністрів України, з урахуванням вимог законодавства про захист економічної конкуренції у період до їх передачі Фонду державного майна України для приватизації.

Передприватизаційна підготовка державних підприємств може включати процес створення акціонерних товариств на базі державного майна або майна державного підприємства (корпоратизація).

Проведення передприватизаційної підготовки здійснюється відповідно до проектів передприватизаційної підготовки підприємств.

Під час проведення передприватизаційної підготовки підприємств: забороняється передача в оренду майнових комплексів або структурних підрозділів таких підприємств;

уповноважені органи управління обов'язково виявляють державне майно, що не підлягає приватизації, виокремлюють його та визначають умови його подальшого використання.

Підготовка до приватизації акцій (часток, паїв), що належать державі у статутному капіталі господарських товариств, інших господарських організацій та підприємств, заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності, включає визначення в установчих документах таких суб'єктів розміру акцій (часток, паїв), що належать державі, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. З цією метою державні органи приватизації відповідно до Порядку визначення розміру частки, що належить державі у статутному капіталі господарських організацій, заснованих за участю держави на базі об'єднання майна різних форм власності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 р. № 686, та установчих документів підприємств:

ініціюють визначення розміру акцій (часток, паїв) засновників підприємств, у майні яких є державна частка;

визначають розмір акцій (часток, паїв), що належать державі у статутному капіталі таких підприємств;

погоджують з іншими засновниками (учасниками) внесення відповідних змін до установчих документів.

Під час передприватизаційної підготовки об'єктів, право державної власності на які визнано відповідно до чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, державним органом приватизації здійснюється в установленому законодавством порядку оформлення такого права власності. Порядок приватизації державного майна передбачає: опублікування списку об'єктів, які підлягають приватизації, в офіційних друкованих виданнях державних органів приватизації та місцевій пресі;

прийняття рішення про приватизацію;

опублікування інформації про прийняття рішення про приватизацію об'єкта;

проведення аудиторської перевірки фінансової звітності підприємства, що приватизується;

проведення у випадках, передбачених законодавством, екологічного аудиту об'єкта приватизації;

затвердження плану приватизації або плану розміщення акцій акціонерних товариств, створених у процесі приватизації та корпоратизації, та їх реалізацію.

Ініціювати приватизацію об'єктів можуть державні органи приватизації, уповноважені органи управління або покупці.

Уповноважені органи управління за результатами аналізу господарської діяльності суб'єктів господарювання, управління майном або корпоративними правами яких вони здійснюють, та з урахуванням ефективності використання майна таких суб'єктів господарювання подають щороку державним органам приватизації пропозиції стосовно включення об'єктів права державної власності до переліку об'єктів,

що підлягають приватизації, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Уповноважені органи управління проводять аналіз можливих соціально-економічних результатів приватизації підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, підприємств, які мають ознаки домінування на загальнодержавному ринку товарів (робіт, послуг), науково-дослідних (науково-технічних) установ, містоутворюючих підприємств.

Пропозиції стосовно включення об'єктів права державної власності до переліків об'єктів, що підлягають приватизації, подаються разом з висновками щодо прогнозованої суми надходження коштів від приватизації запропонованих до переліків об'єктів та прогнозом соціально-економічних наслідків приватизації.

Покупці єдиного майнового комплексу або контрольного пакета акцій разом із заявою подають бізнес-план або техніко-економічне обґрунтування післяприватизаційного розвитку об'єкта, а також

довідку органу державної податкової служби про подану декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію) для покупців — фізичних осіб.

Заяви про приватизацію подаються до державних органів приватизації за місцезнаходженням об'єкта, що приватизується, у письмовій формі в порядку, що встановлюється Фондом державного майна України.

Державні органи приватизації протягом 20 днів розглядають заяви та приймають рішення щодо приватизації об'єкта і в п'ятиденний строк письмово повідомляють про це заявника, адміністрацію та трудовий колектив підприємства, що приватизується, а також відповідний уповноважений орган управління.

У разі відмови в приватизації відповідний орган приватизації повідомляє заявників про причину відмови.

Відмова в приватизації можлива тільки у випадках, коли:

підприємство, що пропонується приватизувати, перебуває у процесі ліквідації;

законодавством встановлено обмеження щодо приватизації цього підприємства;

відсутні необхідні документи, що подаються разом із пропозиціями стосовно включення об'єкта до переліку;

об'єкт приватизації знаходиться в заповідній зоні, або розташований у прибережних захисних смугах морів, річок, озер на відстані ближче ніж 100 метрів від них.

У місячний строк з моменту прийняття рішення про приватизацію майна державного підприємства орган, що здійснює управління майном цього підприємства, передає у встановленому порядку державним органам приватизації функції з управління цим майном, крім майна, що не підлягає приватизації, в тому числі матеріальних носіїв секретної інформації.

З моменту прийняття рішення про приватизацію об'єкта стосовно його майна (нерухомого майна, інших необоротних активів) та земельної ділянки державної власності, на якій розташований такий об'єкт, забороняється:

здійснення операцій (дій), внаслідок яких може відбутися відчуження зазначеного майна чи зменшення його вартості або зменшення розміру земельної ділянки державної власності;

обмін, іпотека або застава майна; списання основних засобів, що мають залишкову вартість; безоплатна передача та реалізація майна для погашення заборгованості; передача майна в оренду; внесення майна до статутного капіталу інших суб'єктів господарювання, передача майна в управління та здійснення операцій з борговими вимогами і зобов'язаннями (факторинг), якщо за період з моменту прийняття такого рішення сума вартості майна, що відчужується, або зобов'язань перевищує 5 відсотків підсумку балансу підприємства за останній звітний період, але не більш як 250 мінімальних заробітних плат протягом одного календарного року;

вчинення дій, які можуть призвести до обмеження (обтяження) прав на земельну ділянку державної власності, на якій розташований такий об'єкт;

зміна номінальної вартості або кількості акцій без зміни розміру статутного капіталу акціонерного товариства;

прийняття рішень про збільшення або зменшення статутного капіталу, крім випадків збільшення статутного капіталу на суму збільшення вартості власного капіталу товариства;

прийняття рішень про припинення господарської організації шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення.

У разі необхідності для забезпечення ефективного функціонування господарської організації, що приватизується, зазначені дії здійснюються за погодженням з державним органом приватизації.

Зазначені обмеження не поширюються на підприємства, які перебувають у процесі приватизації і щодо яких прийнято рішення про реструктуризацію.

Зазначені обмеження діють до завершення приватизації об'єкта.

Строк проведення приватизації об'єкта не повинен перевищувати двох років з моменту прийняття рішення про його приватизацію.

Приватизація об'єкта вважається завершеною з моменту його продажу або завершення розміщення всіх акцій, передбачених до продажу планом приватизації (розміщення акцій), і оформляється рішенням відповідного державного органу приватизації.

Державний орган приватизації протягом місяця з дня прийняття рішення про приватизацію об'єкта затверджує склад комісії з приватизації об'єкта і встановлює строк подання проекту плану приватизації. Цей строк не повинен перевищувати двох місяців з дня затвердження складу комісії.

За рішенням державного органу приватизації можуть створюватися постійно діючі комісії з приватизації об'єктів окремих галузей, до складу яких включаються представники уповноважених центральних органів виконавчої влади (галузеві комісії). Під час приватизації окремих об'єктів до участі

у роботі галузевої комісії залучаються інші заінтересовані особи, визначені законом.

За рішенням зазначеної комісії до її роботи можуть залучатися експерти (у тому числі державний експерт з питань таємниць), консультанти, оцінювачі та інші спеціалісти, які мають право дорадчого голосу на її засіданні.

З метою забезпечення гласності та прозорості приватизації у роботі комісії з приватизації можуть брати участь з правом дорадчого голосу народні депутати України.

Діяльність комісії регулюється Положенням про комісію з приватизації, затвердженим наказом Фонду державного майна України від 15 липня 1997 р. № 743.

Слід мати на увазі, що при приватизації законсервованих об'єктів, об'єктів незавершеного будівництва, майна ліквідованих підприємств або об'єктів, які підлягають приватизації у порядку, визначеному Законом України «Про приватизацію майна невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», окремого індивідуально визначеного

майна, акцій (часток, паїв), що належать державі у майні підприємств із змішаною формою власності, комісія з приватизації не створюється і план приватизації не складається. Основними завданнями комісії є:

контроль за проведенням інвентаризації майна об'єкта приватизації;

розробка проекту плану приватизації об'єкта та подання його на затвердження державному органу приватизації;

у випадках, передбачених законодавством, визначення розміру статутного капіталу господарського товариства та розробка акта оцінки;

розробка, при необхідності, рекомендацій щодо реорганізації об'єктів.

Діяльність комісії припиняється після видання наказу про затвердження плану приватизації.

У разі звернення керівництва підприємства, що є в процесі приватизації, до державного органу приватизації стосовно відчуження майна та інших дій, необхідних для ефективного функціонування підприємства згідно з вимогами Закону України «Про

приватизацію державного майна», комісія розглядає представлені документи та надає державному органу приватизації відповідні пропозиції.

Для виконання поставлених завдань комісія має право: зобов'язати адміністрацію підприємства, що приватизується, здійснити у встановлені строки інвентаризацію державного майна;

давати розпорядження, обов'язкові для адміністрації об'єкта приватизації, що пов'язані з розробкою проекту плану приватизації;

залучати до роботи експертів (у тому числі державних експертів з питань таємниць), консультантів, оцінювачів та інших спеціалістів, які мають право дорадчого голосу на засіданнях комісії.

Діяльність комісії припиняється після видання наказу про затвердження плану приватизації.

Зміст плану приватизації та правовий режим його затвердження врегульовано ст. 14 Закону «Про приватизацію державного майна» та Положенням про план приватизації державного майна, затвердженим

наказом Фонду державного майна України від 1 жовтня 1997 р. (в редакції від 28 липня 2000 р.)¹.

Комісія з приватизації складає проект плану приватизації об'єкта, в якому враховуються пропозиції:

господарського товариства, створеного працівниками підприємства, що приватизується, та інших покупців;

місцевих рад за місцезнаходженням об'єкта приватизації; державних органів приватизації;

Антимонопольного комітету України, його територіальних відділень;

центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів України або його територіальних органів;

уповноваженого органу управління, який здійснював управління державним майном до прийняття рішення про приватизацію.

Проект плану приватизації повинен передбачати строки та способи приватизації, початкову ціну об'єкта приватизації (розмір статутного капіталу господарського товариства), рекомендовані форми

платежу, розміри пакетів акцій за напрямками їх реалізації, а також забезпечення технологічної єдності виробництва, недопущення руйнування єдиних майнових комплексів, циклів, технологій, порядок використання майна, що не увійшло до статутного капіталу господарських товариств.

Проект плану приватизації державного майна складається на основі Типового плану приватизації державного майна, що додається до зазначеного Положення.

За рішенням комісії до розробки проекту плану приватизації може бути включено проект реорганізації об'єкта, в якому передбачено створення на основі його структурних підрозділів юридичних осіб.

Рішення про необхідність реорганізації приймається в порядку, що встановлюється Фондом державного майна України та Антимонопольним комітетом України.

До проекту плану приватизації додається акт оцінки вартості об'єкта приватизації, який складається відповідно до законодавства і затверджується органом

приватизації, або звіт про оцінку об'єкта приватизації із затвердженим висновком про його вартість.

У разі якщо проектом плану приватизації передбачено продаж єдиного майнового комплексу підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій, до проекту плану приватизації додаються документи, зазначені в ч. 1 ст. 12 Закону «Про приватизацію державного майна».

Якщо трудовий колектив підприємства, майно якого приватизується, або інші покупці не погоджуються з проектом плану приватизації, розробленим комісією, вони можуть підготувати альтернативний варіант плану.

Проект плану приватизації та альтернативний проект плану трудового колективу чи інших покупців (у разі наявності) подаються на розгляд відповідного державного органу приватизації, який протягом 10 днів зобов'язаний його (їх) розглянути і в разі відповідності одного з них вимогам цього Закону затвердити і довести до відома органів, що делегували своїх представників для включення до складу комісії з приватизації.

Рішення про затвердження плану може бути оскаржено у десятиденний строк у Фонд державного майна України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим.

§ 5. Способи приватизації

Під способом приватизації розуміють встановлені законом для кожної кваліфікаційної групи об'єктів приватизації юридичну підставу і договірну угоду щодо відчуження майна державного підприємства суб'єктом приватизації — продавцем (державним органом приватизації) суб'єктові приватизації — покупцеві (недержавній юридичній або фізичній особі).

Відповідно до ст. 15 Закону «Про приватизацію державного майна», яка називається «Способи приватизації», приватизація майна державних підприємств може здійснюватися шляхом:

продажу об'єктів приватизації на аукціоні (у тому числі за методом зниження ціни, без оголошення ціни);

продажу об'єктів приватизації за конкурсом з відкритістю пропонування ціни за принципом аукціону (далі — конкурс);

продажу акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та іншими способами, що передбачають загальнодоступність та конкуренцію покупців.

Продаж об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом та на фондових біржах здійснюється у порядку, що затверджується Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У разі якщо єдиний майновий комплекс, що пропонувався для продажу на аукціоні, конкурсі, не продано, державний орган приватизації може прийняти рішення про його реструктуризацію (в тому числі шляхом створення акціонерного товариства).

У разі якщо для участі в аукціоні, конкурсі з продажу об'єкта приватизації подано заяву від одного покупця, зазначений об'єкт може бути проданий безпосередньо такому покупцеві за запропонованою ним ціною, але не нижче початкової ціни.

У разі якщо об'єкт, що пропонувався для продажу на аукціоні, конкурсі, не продано, державний орган приватизації може прийняти рішення про продаж такого об'єкта на аукціоні за методом зниження ціни (крім контрольного пакета акцій об'єктів групи Г), під час проведення якого можливе зменшення початкової ціни об'єкта.

Ціна продажу об'єкта на аукціоні за методом зниження ціни може знижуватися до рівня фактичного попиту без обмеження мінімальної ціни продажу.

У разі якщо пакет акцій, що пропонувався для продажу на аукціоні, конкурсі, не продано, державний орган приватизації може прийняти рішення про продаж такого об'єкта на фондовій біржі, в тому числі шляхом його дроблення (крім контрольного пакета акцій об'єктів групи Г).

Об'єкти, не продані на аукціоні за методом зниження ціни на фондовій біржі, в тому числі шляхом дроблення, пропонуються для продажу на аукціоні без оголошення ціни.

Аукціон без оголошення ціни проводиться до остаточного продажу об'єкта.

У разі проведення аукціону без оголошення ціни вартість об'єкта продажу не визначається, відомості про початкову ціну не включаються до інформаційного повідомлення, яке за змістом має відповідати вимогам ст. 19 Закону України «Про приватизацію державного майна». Переможцем аукціону визнається учасник, який запропонував найвищу ціну.

Для продажу на аукціоні без оголошення ціни можуть бути запропоновані державні пакети акцій акціонерних товариств, перелік яких затверджує Кабінет Міністрів України за поданням Фонду державного майна України, у разі якщо акціонерне товариство протягом трьох років не провадить господарську діяльність;

продажу на конкурсній основі єдиного майнового комплексу державного підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій акціонерного товариства при поданні покупцем

документів, передбачених ч. 1 ст. 12 Закону України «Про приватизацію державного майна»;

викупу об'єктів приватизації.

Викуп акцій (часток, паїв), що належать державі в статутному капіталі господарських товариств, інших господарських організацій та підприємств, заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності, здійснюється відповідно до законодавства з питань приватизації та з урахуванням установчих документів таких товариств.

Викуп об'єктів малої приватизації здійснюється відповідно до Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»;

продажу акцій на міжнародних фондових ринках, у тому числі у вигляді депозитарних розписок.

Продаж акцій на міжнародних фондових ринках здійснюється відповідно до законодавства і правил функціонування зазначених ринків з урахуванням вимог законодавства про депозитарну систему в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Рішення про продаж акцій на міжнародних фондових ринках приймає Кабінет Міністрів України; іншими способами, які встановлюються спеціальними законами, що регулюють особливості приватизації об'єктів окремих галузей.

Приватизація законсервованих об'єктів та об'єктів незавершеного будівництва, підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення, готельного господарства, туристичного комплексу здійснюється шляхом:

продажу на аукціоні (у тому числі за методом зниження ціни, без оголошення ціни);

продажу за конкурсом з відкритістю пропонування ціни за принципом аукціону; викупу.

Приватизація об'єктів незавершеного будівництва може здійснюватися також шляхом:

внесення об'єкта незавершеного будівництва до статутного капіталу господарського товариства як внеску держави з наступною приватизацією акцій (часток, паїв) у порядку, визначеному установчими документами товариства та законодавством України,

після завершення будівництва відповідного об'єкта; продажу під розбирання.

Приватизація об'єктів незавершеного будівництва здійснюється з урахуванням вимог Закону України «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва».

Приватизація об'єктів малої приватизації здійснюється відповідно до Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)».

§ 6. Договірні відносини приватизації

З юридичної точки зору приватизація — це майнова угода між суб'єктами приватизації, змістом якої є оплатне, частково оплатне або безоплатне відчуження державного майна. Закон регулює даний вид угод як особливі угоди (звідси спеціальні закони про приватизацію). Як окрема юридична категорія угод вони мають власну назву: «угоди приватизації» (ст. 27 Закону «Про приватизацію державного майна»). Оплатні і частково оплатні угоди згідно із законодавством про приватизацію є особливими

договорами купівлі-продажу державного майна. Тому зміст, порядок укладання та виконання цих договорів регулюються головним чином законодавчими актами про приватизацію, а також (додатково) — Цивільним кодексом та Господарським кодексом України.

Так, відповідно до ст. 27 Закону «Про приватизацію державного майна» при приватизації об'єкта державної власності шляхом його викупу, продажу на аукціоні, за конкурсом між продавцем і покупцем укладається відповідний договір купівлі-продажу.

Укладення та внесення змін до договорів купівлі-продажу здійснюється відповідно до вимог законодавства.

Зміни, що вносяться до договорів купівлі-продажу, укладених у процесі приватизації, здійснюються в порядку, що затверджується Фондом державного майна України, та не можуть передбачати:

зменшення відповідальності покупця за невиконання ним зобов'язань;

зменшення загального обсягу інвестицій, визначених договором купівлі-продажу.

До договору купівлі-продажу повинні включатися передбачені бізнес-планом чи планом приватизації зобов'язання або зобов'язання сторін, які були визначені умовами аукціону, конкурсу чи викупу, щодо: збереження основних видів діяльності підприємства; технічного переозброєння, модернізації виробництва; виконання встановлених мобілізаційних завдань; погашення боргів із заробітної плати та перед бюджетом, простроченої кредиторської заборгованості підприємства;

забезпечення соціальних гарантій працівникам згідно з вимогами трудового законодавства;

вимоги та додаткові обмеження природоохоронного законодавства до користування об'єктом.

У разі укладення договорів купівлі-продажу під інвестиційні зобов'язання такі договори можуть містити умови щодо недопущення виникнення податкового боргу до виконання зобов'язань у визначені договором

строки. Умови щодо недопущення податкового боргу обов'язково включаються до договорів купівлі-продажу під інвестиційні зобов'язання у випадках наявності у покупця чи отримання ним у результаті приватизації вирішального впливу на управління чи діяльність юридичної особи.

До договору купівлі-продажу об'єктів групи Г включаються виключні умови та зобов'язання покупця щодо їх виконання, у разі невиконання яких договір купівлі-продажу підлягає розірванню.

Виключними умовами для розірвання договору купівлі-продажу об'єкта приватизації в порядку, передбаченому законодавством, є:

несплата коштів, визначених договором купівлі-продажу, протягом 60 днів з дня нотаріального посвідчення договору;

невиконання або неналежне виконання умов продажу об'єкта і зобов'язань покупця щодо основних напрямів розвитку і функціонування приватизованого об'єкта;

невиконання умов договору купівлі-продажу у зв'язку з банкрутством приватизованого підприємства або підприємства, до якого було передано приватизований об'єкт.

У договорі купівлі-продажу чітко визначаються критичні значення неналежного виконання виключних умов (строк, відсоток виконання).

До виключних умов не можуть включатися вимоги щодо обсягів і строків внесення інвестицій на розвиток об'єкта приватизації, крім випадків, передбачених законодавством про особливості приватизації окремих видів об'єктів державної власності.

Договір купівлі-продажу має містити положення щодо відповідальності (звільнення від відповідальності) у разі виникнення форс- мажорних обставин (стихійне лихо, обставини непереборної сили тощо).

Включення до договору інших зобов'язань покупця допускається за згодою сторін.

Строк виконання зобов'язань, визначених у договорі купівлі-продажу, крім мобілізаційних завдань,

не повинен перевищувати п'яти років. Для об'єктів групи Г та інших підприємств і установ, приватизація яких здійснюється на підставі рішень Кабінету Міністрів України, Кабінет Міністрів України визначає строк виконання зобов'язань та затверджує порядок здійснення контролю за їх виконанням.

Зазначені зобов'язання зберігають свою дію для осіб, які придбавають об'єкт у разі його подальшого відчуження протягом строку дії цих зобов'язань. Відчуження майна (акцій), обтяжених зобов'язаннями, можливо виключно за згодою державного органу приватизації, який здійснює контроль за їх виконанням. Порядок надання згоди державними органами приватизації встановлюється Фондом державного майна України. У разі подальшого відчуження приватизованого об'єкта новий власник у двотижневий строк з дня переходу до нього права власності на цей об'єкт зобов'язаний подати до державного органу приватизації копії документів, що підтверджують перехід до нього права власності. Державний орган приватизації зобов'язаний вимагати від нового власника виконання

зобов'язань, визначених договором купівлі-продажу об'єкта приватизації і застосовувати до нього у разі їх невиконання санкції згідно із законом. Емітент або реєстратор, який веде реєстр власників іменних цінних паперів, зобов'язаний подати органу приватизації відомості про нового власника приватизованого об'єкта на письмову вимогу державного органу приватизації. Договори про подальше відчуження майна (акцій), обтяжених зобов'язаннями, підлягають нотаріальному посвідченню та у випадках, передбачених законодавством, державній реєстрації.

Контроль за виконанням умов договору купівлі-продажу здійснює державний орган приватизації.

Державний орган приватизації має право залучати органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (за їх згодою) до здійснення контролю за виконанням умов договору купівлі-продажу.

За результатами перевірки виконання умов договору купівлі-продажу складається акт за формою, встановленою Фондом державного майна України.

Власники приватизованих об'єктів мають пріоритетне право на довгострокову оренду (на строк не менше десяти років) займаних ними земельних ділянок з наступним викупом цих ділянок відповідно до законодавства України, якщо на це немає прямої заборони Кабінету Міністрів України або відповідної місцевої ради.

Місцева рада зобов'язана у місячний строк з моменту реєстрації приватизованого об'єкта переоформити договір оренди на користування землею.

Договір купівлі-продажу підлягає нотаріальному посвідченню та у випадках, передбачених законом, державній реєстрації.

Право власності на об'єкт переходить до покупця після сплати в повному обсязі ціни продажу об'єкта.

У разі якщо об'єктом є нерухоме майно (нерухомість), право власності на нього переходить до покупця після державної реєстрації права власності на придбаний об'єкт в установленому законом порядку, яка здійснюється після сплати у повному обсязі ціни продажу об'єкта.

На вимогу однієї із сторін договір купівлі-продажу може бути розірвано або визнано недійсним за рішенням суду в разі невиконання іншою стороною зобов'язань, передбачених договором купівлі-продажу, у визначені строки.

Передача приватизованого об'єкта в заставу або внесення такого об'єкта до статутного капіталу господарського товариства в період дії умов договору купівлі-продажу здійснюється за згодою державного органу приватизації, який є стороною цього договору, в установленому Фондом державного майна України порядку.

Проведення додаткової емісії акцій акціонерним товариством— емітентом до повного виконання покупцем пакета акцій цього товариства зобов'язань відповідно до укладеного договору купівлі-продажу може здійснюватися виключно за попередньою згодою Фонду державного майна України.

Забороняється подальше відчуження окремих частин пакета акцій до повного виконання покупцем умов договору купівлі-продажу об'єкта приватизації, а

також подальше відчуження приватизованого об'єкта без збереження для нового власника зобов'язань, визначених умовами конкурсу, аукціону, викупу.

При подальшому відчуженні приватизованого об'єкта до нового власника переходять невиконані зобов'язання, що були передбачені договором купівлі-продажу об'єкта приватизації.

У разі розірвання в судовому порядку договору купівлі-продажу у зв'язку з невиконанням покупцем договірних зобов'язань приватизований об'єкт підлягає поверненню у державну власність, включаючи земельну ділянку.

Порядок повернення в державну власність об'єктів приватизації в разі розірвання або визнання недійсними договорів купівлі-продажу таких об'єктів затверджується Кабінетом Міністрів України.

Повторний продаж такого об'єкта проводиться протягом одного року після повернення його у державну власність.

Щодо договорів купівлі-продажу об'єктів приватизації використовуються примірні договори.

Так, наказами Фонду державного майна України від 22 червня 2012 р. № 3020 затверджено Примірний договір купівлі-продажу пакета акцій акціонерного товариства за конкурсом; від 27 червня 2012 р. № 3046 — Примірний договір купівлі-продажу об'єкта державної власності (груп А, Д, Ж), що підлягає продажу на аукціоні (в тому числі за методом зниження ціни, без оголошення ціни), за конкурсом з відкритістю пропонування ціни за принципом аукціону, в тому числі разом із земельною ділянкою державної власності, на якій він розташований, та Примірний договір купівлі-продажу об'єкта державної власності (груп А, Д, Ж), що підлягає продажу шляхом викупу, в тому числі

разом із земельною ділянкою державної власності, на якій він розташований; від 6 липня 2012 р. № 3083 — примірний договір купівлі-продажу єдиного майнового комплексу (груп В, Г), що підлягає продажу на аукціоні (в тому числі за методом зниження ціни, без оголошення ціни), за конкурсом з відкритістю пропонування ціни за принципом аукціону, в тому числі

разом із земельною ділянкою державної власності, на якій він розташований.

Запитання і завдання для самоконтролю

Назвіть основні нормативно-правові акти законодавства про приватизацію.

Які об'єкти державної власності підлягають приватизації?

Назвіть основні повноваження державних органів приватизації.

Які особи можуть бути покупцями у процесі приватизації державного майна?

Наявність яких стадій передбачає процес приватизації державного майна?

Якими способами може здійснюватися приватизація державного майна?

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЦІННИХ ПАПЕРІВ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

§ 1. Поняття та види цінних паперів

Цінні папери є особливим видом майна суб'єктів господарювання (ч. 7 ст. 139 ГК). Їх правовому режиму присвячені, зокрема, положення глави 17 ГК (статті

163—166), а також норми глави 14 (статті 194—198) ЦК України. Відносини, що виникають під час розміщення та обігу цінних паперів, регулюються Законом України від 23 лютого 2006 р. «Про цінні папери та фондовий ринок».

Суб'єкти господарювання, якщо це входить до їх компетенції, мають право випускати (емітувати) цінні папери, реалізовувати їх, а також придбавати цінні папери, випущені іншими суб'єктами господарювання.

Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його розмістила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа іншим особам (ч. 1 ст. 194 ЦК).

Цінний папір відрізняється від інших документів тим, що він завжди є документом майнового характеру. Але на відміну від інших документів, що фіксують певні майнові права (боргових розписок, страхових полісів,

заповітів тощо), цінний папір може бути реалізований лише шляхом його пред'явлення. Інакше кажучи, цінний папір — це такий документ, пред'явлення якого потрібне для здійснення засвідченого ним майнового права.

Цінний папір має бути складений у визначеній законом формі й мати всі необхідні реквізити, перелік яких щодо конкретних видів цінних паперів встановлюється законодавством.

Однією з головних ознак цінного паперу є те, що в ньому мають бути чітко засвідчені права володіння або відносини позики чи визначені ті юридичні можливості, на здійснення яких має право законний володілець цінного паперу (одержання доходу у вигляді дивідендів або процентів чи певного майна).

Цінні папери характеризуються також можливістю передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам. Способи передачі та можливі обмеження щодо передачі залежать від виду цінного паперу і можуть бути різними — від вільного обігу до повного індосаменту або до заборони передачі іншим особам.

Як зазначалося вище, здійснення суб'єктивного права, засвідченого або передбаченого цінним папером, можливе лише шляхом пред'явлення цінного паперу. Тому втрата цінного паперу, за загальним правилом, тягне за собою неможливість реалізувати втілене в ньому право. Разом з тим закон передбачає можливість відновлення іменних цінних паперів, яке провадиться державними органами, підприємствами, установами і організаціями, що випустили ці папери. Що стосується особи, яка втратила цінний папір на пред'явника або вексель, то вона може в порядку, встановленому главою 7 розділу IV Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р., просити суд про визнання папера недійсним і про відновлення її прав на втрачений цінний папір.

Види цінних паперів закріплені у ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», згідно з якою цінні папери поділяються:

- а) за порядком їх розміщення (видачі) на:
 - емісійні;
 - неемісійні.

Емісійні цінні папери — цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент). До емісійних цінних паперів належать акції; облігації підприємств; облігації місцевих позик; державні облігації України; іпотечні сертифікати; іпотечні облігації; сертифікати фондів операцій з нерухомістю (сертифікати ФОН); інвестиційні сертифікати; казначейські зобов'язання України;

б) за формою існування на:

документарні;

бездокументарні;

в) за формою випуску:

на пред'явника (права, посвідчені цим цінним папером, належать його пред'явникові);

іменні (права, посвідчені цим цінним папером, належать особі, зазначеній у цінному папері);

ордерні (права, посвідчені цим цінним папером, належать особі, зазначеній у цінному папері, яка може

сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням (наказом) іншу уповноважену особу.

Як зазначено в ч. 2 ст. 163 ГК, в Україні можуть випускатися і перебувати в обігу пайові, боргові та інші цінні папери. Ширший, хоч теж неповний, перелік груп цінних паперів, що можуть бути в обігу в Україні, встановлює ч. 1 ст. 195 ЦК. Це, зокрема, такі групи¹:

1) пайові цінні папери — цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До цієї групи належать акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати ФОН.

¹ Розглядаються лише ті види цінних паперів, що можуть емітуватися, розміщуватися або придбаватися суб'єктами господарювання.

Акція — це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств і законодавством про інститути спільного інвестування (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Емітентом акцій є тільки акціонерне товариство. Порядок прийняття відповідним органом акціонерного товариства рішення про розміщення акцій визначається законом, що регулює питання утворення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Акції існують виключно в бездокументарній формі.

Акція має номінальну вартість, установлену в національній валюті. Мінімальна номінальна вартість акції не може бути меншою, ніж одна копійка.

Акціонерне товариство розміщує тільки іменні акції. Режим іменних акцій має на увазі спеціальні правила їх відчуження. Власники іменних акцій взагалі вільно розпоряджаються ними (продають, передають, відчужують іншим способом), але з дотриманням цих правил.

Обіг іменних акцій фіксується або товариством (емітентом), яке зобов'язане вести реєстр власників іменних цінних паперів, або реєстратором (юридичною особою — суб'єктом підприємницької діяльності, який одержав у встановленому порядку дозвіл на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів), якому емітент доручає ведення реєстру шляхом укладення відповідного договору (п. 1 ст. 9 Закону України від 10 грудня 1997 р. «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні»¹).

Реєстр власників іменних цінних паперів, зокрема, містить інформацію про емітента; інформацію про реєстратора; інформацію про випуск цінних паперів, щодо якого складено реєстр; інформацію про власників іменних цінних паперів, зареєстрованих у системі реєстру; інформацію про номінальних утримувачів; інформацію про власників іменних цінних паперів — клієнтів номінальних утримувачів; інформацію про іменні цінні папери, які обліковуються на особовому рахунку емітента (п. 5 Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. № 1000).

Реєстрації підлягає і передача (трансферт) акцій іншим особам, тобто перехід прав участі. Права на участь в управлінні, одержання дивідендів тощо, які випливають з іменних акцій, можуть бути реалізовані з моменту внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів (п. 1 ст. 5 Закону «Про Національну

депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні»).

Якщо умовами емісії спеціально не зазначено, що іменні акції, випущені в документарній формі, не підлягають передачі, передача новому власнику здійснюється у порядку, встановленому для відступлення права вимоги (цесії).

У сертифікаті акції зазначаються вид цінного паперу, найменування та місцезнаходження акціонерного товариства, серія і номер сертифіката, номер і дата випуску, міжнародний ідентифікаційний номер цінного паперу, тип і номінальна вартість акції, ім'я власника, кількість акцій, що випускаються.

Акціонерне товариство розміщує акції двох типів — прості та привілейовані.

Прості акції надають їх власникам право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, на участь в управлінні акціонерним товариством, на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації та інші права, передбачені законом, що регулює питання створення,

діяльності та припинення акціонерних товариств. Прості акції надають їх власникам однакові права.

Прості акції не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери акціонерного товариства.

Привілейовані акції надають їх власникам переважні, стосовно власників простих акцій, права на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, а також надають права на участь в управлінні акціонерним товариством у випадках, передбачених статутом і законом, який регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Акціонерне товариство розміщує привілейовані акції різних класів (з різним обсягом прав), якщо така можливість передбачена його статутом. У такому разі умовою їх розміщення є черговість отримання дивідендів і виплат з майна ліквідованого товариства для кожного класу привілейованих акцій, розміщених акціонерним товариством, яка встановлюється статутом

товариства. Залежно від умов розміщення привілейовані акції певних класів можуть бути конвертовані у прості акції або у привілейовані акції інших класів.

Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 25 відсотків.

Реєстрацію випуску акцій здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку. Обіг акцій дозволяється після реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення акцій та видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій.

Особливості емісії, обігу, обліку та викупу акцій корпоративних інвестиційних фондів визначаються законодавством.

Інвестиційний сертифікат — цінний папір, який розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному

фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді.

Емітентом інвестиційних сертифікатів виступає інвестиційний фонд, інвестиційна компанія або компанія з управління активами пайового інвестиційного фонду.

Кількість проголошених інвестиційних сертифікатів пайового інвестиційного фонду зазначається у проспекті емісії.

Строк розміщення інвестиційних сертифікатів відкритого та інтервального пайових інвестиційних фондів не обмежується.

Інвестиційні сертифікати можуть надавати його власнику право на отримання доходу у вигляді дивідендів. Дивіденди за інвестиційними сертифікатами відкритого та інтервального пайового інвестиційних фондів не нараховуються і не сплачуються.

Розміщення похідних (деривативів) цінних паперів, базовим активом яких є право на отримання інвестиційних сертифікатів, не допускається.

Особливості емісії, розміщення, обігу, обліку та погашення інвестиційних сертифікатів визначаються відповідним законодавством². У літературі справедливо зазначається на відсутність у інвестиційного сертифіката таких ознак пайового цінного паперу як засвідчення участі у статутному капіталі, права власника такого цінного паперу на участь в управлінні емітентом та на одержання частини прибутку, а також частини майна при ліквідації емітента³.

Сертифікат фонду операцій з нерухомістю (сертифікат ФОН) — це цінний папір, що засвідчує право його власника на отримання доходу від інвестування в операції з нерухомістю. Правовий режим

2 Див., напр.: Закон України від 15 березня 2001 р. «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 21. — Ст. 103.

3 Трофімова О. В. Критерії класифікації цінних паперів за законодавством України // Вісник господарського судочинства. — 2006. — № 1. — С. 151.

сертифікатів ФОН (у тому числі умови їх випуску і обігу) встановлено Законом України від 19 червня 2003 р. «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю».

У господарському обігу багатьох країн знаходиться такий вид цінного паперу, як депозитарне свідоцтво (розписка) — документ, який випускається іноземною депозитарною установою згідно із законодавством відповідної держави на акції товариства;

2) боргові цінні папери — цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться: а) облігації підприємств; б) державні облігації України; в) облігації місцевих позик; г) казначейські зобов'язання України; г) ощадні (депозитні) сертифікати; д) векселі.

Облігація — це цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігацій строк та виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення.

Облігації можуть існувати виключно в бездокументарній формі.

Емітент, у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, може розміщувати відсоткові, цільові та дисконтні облігації.

Відсоткові облігації — облігації, за якими передбачається виплата відсоткових доходів.

Цільові облігації — облігації, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі товарів та/або надання послуг відповідно до вимог, встановлених умовами розміщення таких облігацій, а також шляхом сплати коштів власнику таких облігацій

у випадках та порядку, передбачених проспектом емісії облігацій.

Дисконтні облігації — облігації, що розміщуються за ціною, нижчою, ніж їх номінальна вартість. Різниця між ціною придбання та номінальною вартістю облігації виплачується власнику облігації під час її погашення і становить дохід (дисконт) за облігацією.

Облігації можуть розміщуватися з фіксованим строком погашення, єдиним для всього випуску. Дострокове погашення облігацій за вимогою їх власників дозволяється у разі, коли така можливість передбачена проспектом емісії або умовами розміщення облігацій, якими визначені порядок встановлення ціни дострокового погашення облігацій і строк, у який облігації можуть бути пред'явлені для дострокового погашення.

Погашення відсоткових та дисконтних облігацій здійснюється виключно грошима. Погашення цільових облігацій здійснюється шляхом передачі товарів та/або надання послуг, а також сплати коштів власнику таких

облігацій у випадках та порядку, передбачених проспектом емісії облігацій або умовами їх розміщення.

Облігація має номінальну вартість, визначену в національній валюті, а якщо це передбачено умовами розміщення облігацій — в іноземній валюті. Мінімальна номінальна вартість облігації не може бути меншою, ніж одна копійка.

Емітент може розміщувати іменні облігації та облігації на пред'явника. Обіг облігацій дозволяється після реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення облігацій та видачі свідоцтва про реєстрацію випуску облігацій.

Продаж облігацій здійснюється в національній валюті, а якщо це передбачено законодавством та проспектом емісії відповідного випуску облігацій чи умовами їх розміщення, — в іноземній валюті.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» облігації підприємств розміщуються юридичними особами тільки після повної сплати свого статутного капіталу.

Облігації підприємств підтверджують зобов'язання емітента за ними та не дають права на участь в управлінні емітентом.

Не допускається розміщення облігацій підприємств для формування і поповнення статутного капіталу емітента, а також покриття збитків від господарської діяльності шляхом зарахування доходу від продажу облігацій як результату поточної господарської діяльності.

Юридична особа має право розміщувати відсоткові та/або дисконтні облігації на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення, що надається їй з цією метою третіми особами.

Проспект емісії облігацій, емісія яких здійснюється акціонерним товариством, може передбачати можливість їх конвертації в акції акціонерного товариства (конвертовані облігації).

Рішення про розміщення облігацій підприємств приймається відповідним органом управління емітента згідно з нормами законів, що регулюють порядок

створення, діяльності та припинення юридичних осіб відповідної організаційно-правової форми.

Реєстрацію випуску облігацій підприємств здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку.

Стаття 9 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» відносить до облігацій місцевих позик облігації внутрішніх та зовнішніх місцевих позик.

Рішення про розміщення облігацій місцевих позик приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим або міська рада відповідно до вимог, установлених бюджетним законодавством.

Реєстрацію випуску облігацій місцевих позик здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку.

Особливості погашення та реалізації прав за облігаціями місцевих позик визначаються проспектом емісії облігацій відповідного випуску.

Державні облігації України можуть бути:

довгострокові — понад п'ять років;

середньострокові — від одного до п'яти років;

короткострокові — до одного року (ч. 1 ст. 10 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Державні облігації України поділяються на облігації внутрішніх державних позик України, облігації зовнішніх державних позик України та цільові облігації внутрішніх державних позик України.

Облігації внутрішніх державних позик України — державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

Цільові облігації внутрішніх державних позик України — облігації внутрішніх державних позик, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу.

Основним реквізитом цільових облігацій внутрішніх державних позик України є зазначення

передбаченого законом про Державний бюджет України на відповідний рік напряму використання залучених від розміщення таких облігацій коштів.

Кошти, залучені до Державного бюджету України від розміщення цільових облігацій внутрішніх державних позик України, використовуються виключно для фінансування державних або регіональних програм і проектів на умовах їх повернення в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Фінансування здійснюється відповідно до кредитних договорів, що укладаються між державою в особі Міністерства фінансів України та отримувачем коштів. Умови кредитних договорів повинні відповідати умовам розміщення цільових облігацій внутрішніх державних позик України з обов'язковим установленням дати обслуговування та погашення кредиту за п'ять днів до дати обслуговування та погашення цільових облігацій внутрішніх державних позик України.

Облігації зовнішніх державних позик України — державні боргові цінні папери, що розміщуються на

міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

Емісія державних облігацій України є частиною бюджетного процесу і не підлягає регулюванню Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Емісія державних облігацій України регулюється законом України про Державний бюджет України на відповідний рік, яким встановлюються граничні розміри державного зовнішнього та внутрішнього боргу.

Рішення про розміщення облігацій зовнішніх та внутрішніх державних позик України та умови їх розміщення приймається згідно з Бюджетним кодексом України.

Розміщення державних облігацій України здійснюється у разі дотримання на кінець року граничних розмірів державного зовнішнього та внутрішнього боргу, передбачених Верховною Радою

України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік.

Умови розміщення та погашення облігацій внутрішніх державних позик України і цільових облігацій внутрішніх державних позик України, не визначені умовами розміщення, встановлюються Міністерством фінансів України відповідно до законодавства.

Національний банк України виконує операції з обслуговування державного боргу, пов'язані з розміщенням облігацій внутрішніх державних позик та цільових облігацій внутрішніх державних позик України, їх погашенням і виплатою доходів за ними, а також провадить депозитарну діяльність щодо цих цінних паперів. Порядок проведення операцій, пов'язаних з розміщенням цих облігацій, встановлюється Національним банком України за погодженням з Міністерством фінансів України. Особливості провадження депозитарної діяльності з державними

облігаціями України визначаються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку разом з Національним банком України.

Розміщення, обслуговування та погашення облігацій зовнішніх державних позик України здійснює Міністерство фінансів України, яке може залучати для цього банки, інвестиційні компанії тощо. Відносини між Міністерством фінансів України і цими організаціями регулюються відповідними договорами.

Витрати на підготовку розміщення, а також на розміщення, погашення державних облігацій України, виплату доходів здійснюються відповідно до умов розміщення державних облігацій України за рахунок коштів, передбачених на такі цілі у Державному бюджеті України.

Державні облігації України можуть бути іменними або на пред'явника.

Державні облігації України можуть існувати виключно в бездокументарній формі.

Продаж облігацій внутрішніх державних позик здійснюється в національній або іноземній валюті, а

облігацій зовнішніх державних позик України — у валюті запозичення.

Виплата доходів і погашення державних облігацій України здійснюються грошима або державними облігаціями України інших видів за згодою сторін.

Ощадний (депозитний) сертифікат — цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Ощадний (депозитний) сертифікат є неемісійним цінним папером, що видається на певний строк (під відсотки, передбачені умовами його видачі).

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть бути іменними або на пред'явника та існують виключно у документарній формі.

В ощадному (депозитному) сертифікаті зазначаються вид цінного паперу, найменування і місцезнаходження банку, що випустив сертифікат, серія і номер сертифіката, дата випуску, сума депозиту, процентна ставка, строк отримання вкладу, підпис керівника банку або іншої уповноваженої особи, засвідчений печаткою банку.

Права за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом передаються в порядку, встановленому для відступлення права вимоги. Передача прав за ощадним (депозитним) сертифікатом на пред'явника здійснюється шляхом передачі ощадного (депозитного) сертифіката.

Дохід за ощадними (депозитними) сертифікатами виплачується під час пред'явлення їх для оплати в банк, що розмістив ці сертифікати.

У разі дострокового пред'явлення ощадного (депозитного) сертифіката до оплати банк виплачує суму вкладу та відсотки (за вкладами на вимогу), якщо умовами випуску сертифіката не передбачено інший розмір відсотків.

Вексель — цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно у документарній формі.

Особливості видачі та обігу векселів, здійснення операцій з вексями, погашення вексельних зобов'язань та стягнення за вексями визначаються законом;

3) іпотечні цінні папери — цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним

пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів належать: а) іпотечні облігації; б) іпотечні сертифікати; в) заставні.

Заставна, як зазначено у ст. 20 Закону України від 5 червня 2003 р. «Про іпотеку», — це борговий цінний папір, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання — право звернути стягнення на предмет іпотеки. Заставна оформлюється, якщо її видача передбачена іпотечним договором.

Заставна може передаватися її власником будь-якій особі шляхом вчинення індосаменту відповідно до Закону «Про іпотеку». Наступний власник заставної має ті ж права, що мав іпотекодержатель згідно з договором, яким обумовлене основне зобов'язання, та іпотечним договором, на підставі якого була оформлена заставна.

Після видачі заставної виконання основного зобов'язання та звернення стягнення на предмет іпотеки

може бути здійснено лише на підставі вимоги власника заставної. Звернення стягнення на предмет іпотеки власником заставної здійснюється у порядку, встановленому розділом V цього Закону.

Анулювання заставної і видача нової заставної здійснюються за згодою між іпотекодавцем, боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця, та власником заставної. Відомості про видачу заставної, анулювання заставної, видачу нової заставної підлягають внесенню до відповідного державного реєстру за місцем державної реєстрації іпотеки у встановленому законодавством порядку.

Заставна не може видаватися, якщо іпотекою забезпечене грошове зобов'язання, суму боргу за яким на момент укладення іпотечного договору не визначено і яке не містить критеріїв, що дозволяють визначити цю суму на конкретний момент.

Облік заставних у банках здійснюється у порядку, встановленому Національним банком України, за правилами, що застосовуються для обліку забезпечених іпотекою кредитів.

Відповідно до ст. 21 Закону «Про іпотеку» заставна складається в письмовій формі в одному примірнику на бланку стандартної форми, яка встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. На всіх оригінальних примірниках іпотечного договору робиться відмітка про оформлення заставної.

У заставній обов'язково мають міститися такі реквізити:

слово «Заставна» як складова частина назви документа та визначення про зобов'язання боржника виконати перед іпотекодержателем у встановлений строк основне зобов'язання;

для іпотекодавця, боржника (якщо він є відмінним від іпотекодавця) та іпотекодержателя — юридичних осіб:

резидентів — найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України;

нерезидентів — найменування, юридична адреса та держава, де зареєстрована особа;

для іпотекодавця, боржника (якщо він є відмінним від іпотекодавця) та іпотекодержателя — фізичних осіб:

громадян України — прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання із зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

іноземців, осіб без громадянства — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адреса їх постійного місця проживання за межами України;

посилання на реквізити іпотечного договору та договору, що обумовлює основне зобов'язання;

опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані;

зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання;

спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо він передбачений іпотечним договором;

відмітка про реєстраційний номер, дату та місце державної реєстрації обтяження нерухомого майна

іпотекою (цей реквізит вноситься відповідно до законодавства).

За згодою між іпотекодавцем та іпотекодержателем заставна може містити інші положення, які відтворюють зміст основного зобов'язання та іпотеки. Якщо зміст заставної не відповідає положенням іпотечного договору чи договору, який обумовлює основне зобов'язання, положення заставної мають перевагу.

Заставна підписується іпотекодавцем та боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця. Іпотекодавець, боржник, якщо вони — юридичні особи, засвідчують підпис уповноваженої особи печаткою.

Відповідно до ст. 31 Закону України «Про іпотеку» заставні можуть забезпечувати випуск іпотечних цінних паперів — іпотечних облігацій і іпотечних сертифікатів. Емітентом іпотечних цінних паперів можуть бути банки та інші фінансові установи, які мають право на провадження такого виду діяльності відповідно до закону.

Порядок випуску та обігу іпотечних облігацій цінних паперів встановлюється Законом України від 22 грудня 2005 р. «Про іпотечні облігації»¹. Відповідно до цього Закону іпотечними облігаціями є облігації, виконання зобов'язань емітента за якими забезпечене іпотечним покриттям у порядку, встановленому цим Законом. Іпотечні облігації є іменними цінними паперами. Іпотечна облігація засвідчує внесення грошових коштів її власником і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цієї облігації та грошового доходу в порядку, встановленому цим Законом та проспектом емісії, а в разі невиконання емітентом зобов'язань за іпотечною облігацією надає її власнику право задовольнити свою вимогу за рахунок іпотечного покриття.

Згідно із Законом можуть випускатися такі види іпотечних облігацій:

звичайні іпотечні облігації;

структуровані іпотечні облігації.

Емітентом звичайних іпотечних облігацій є іпотечний кредитор, що несе відповідальність за

виконання зобов'язань за такими іпотечними облігаціями іпотечним покриттям та всім іншим своїм майном, на яке відповідно до законодавства може бути звернено стягнення.

Емітентом структурованих іпотечних облігацій є спеціалізована іпотечна установа, яка несе відповідальність за виконання зобов'язань за такими іпотечними облігаціями лише іпотечним покриттям.

Іпотечний сертифікат — це іпотечний цінний папір, забезпечений іпотечними активами або іпотеками. Іпотечні сертифікати мають строк обігу, сертифікати з фіксованою дохідністю — номінальну вартість, сертифікати участі — частку консолідованого іпотечного боргу, що припадає на один сертифікат. Номінальна вартість та строк обігу сертифікатів одного випуску мають бути однаковими. Номінальна вартість може бути встановлена в національній валюті з урахуванням інфляційного застереження.

Процедура емісії та обігу іпотечних сертифікатів встановлена статтями 16—25 Закону України від 19 червня 2003 р. «Про іпотечне кредитування, операції з

консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати»;

4) похідні цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та (або) товарних ресурсів.

Одним із видів похідних цінних паперів є дериватив, поняття якого містить Податковий кодекс України.

Дериватив — це стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати чи продати у майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах. Стандартна (типова) форма деривативів і порядок їх випуску та обігу встановлюються законодавством. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 р. № 632 затверджено Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів¹.

До деривативів належать:

а) своп — цивільно-правова угода про здійснення обміну потоками платежів (готівкових або безготівкових) чи іншими активами, розрахованими на підставі ціни (котирування) базового активу в межах суми, визначеної договором на конкретну дату платежів (дату проведення розрахунків) протягом дії контракту;

б) опціон — цивільно-правовий договір, згідно з яким одна сторона контракту одержує право на придбання (продаж) базового активу, а інша сторона бере на себе безумовне зобов'язання продати (придбати) базовий актив у майбутньому протягом строку дії опціону чи на встановлену дату (дату виконання) за визначеною під час укладання такого контракту ціною базового активу. За умовами опціону покупець виплачує продавцю премію опціону;

в) форвардний контракт — цивільно-правовий договір, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установлений строк передати базовий актив у власність покупця на визначених умовах, а покупець зобов'язується прийняти в установлений строк

базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену таким договором.

Усі умови форварду визначаються сторонами контракту під час його укладення.

Укладення форвардів та їх обіг здійснюються поза організатором торгівлі стандартизованими строковими контрактами;

г) ф'ючерсний контракт (ф'ючерс) — стандартизований строковий контракт, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установленій строк (дата виконання зобов'язань за ф'ючерсним контрактом) передати базовий актив у власність покупця на визначених специфікацією умовах, а покупець зобов'язується прийняти базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену сторонами контракту на дату його укладення.

Ф'ючерсний контракт виконується відповідно до його специфікації шляхом постачання базового активу та його оплати коштами або проведення між сторонами контракту грошових розрахунків без постачання базового активу.

Виконання зобов'язань за ф'ючерсом забезпечується шляхом створення відповідних умов організатором торгівлі стандартизованими строковими контрактами;

Відповідно до виду цінностей деривативи розподіляються на:

а) фондовий дериватив — стандартний документ, який засвідчує право продати та/або купити цінний папір на обумовлених умовах у майбутньому. Правила випуску та обігу фондових деривативів затверджені рішенням НКЦПФР від 24 червня 1997 р. № 13;

б) валютний дериватив — стандартний документ, який засвідчує право продати та/або купити валютну цінність на обумовлених умовах у майбутньому. Правила випуску та обігу валютних деривативів затверджені постановою Національного банку України від 7 липня 1997 р. № 216;

в) товарний дериватив — стандартний документ, який засвідчує право продати та/або купити біржовий товар (крім цінних паперів) на обумовлених стандартних умовах у майбутньому. Правила випуску та

обігу товарних деривативів установлюються органом, на який покладаються функції регулювання товарного біржового ринку. Так, наказом Міністерства аграрної політики України від 10 липня 2002 р. № 186 затверджено пілотний проект «Правила випуску та обігу товарних деривативів на Придніпровській товарній біржі»;

5) товаророзпорядчі цінні папери, які надають їх держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах. Товаророзпорядчими документами є коносамент і складське свідоцтво.

Коносамент є товаророзпорядчим документом, що посвідчує право його утримувача розпоряджатися зазначеним в коносаменті вантажем і отримати вантаж після завершення перевезення. Коносамент головним чином застосовується при здійсненні морських перевезень і є доказом прийому перевізником вантажу, зазначеного в коносаменті. Реквізити коносамента визначені ст. 138 Кодексу торговельного мореплавства України. Передача коносамента здійснюється з дотриманням таких правил: 1) іменний коносамент

може передаватися за іменними передаточними написами або в іншій формі з дотриманням правил, установлених для передачі боргової вимоги; 2) ордерний коносамент може передаватися за іменними або бланковими передаточними написами; 3) коносамент на пред'явника може передаватися шляхом простого вручення (ст. 140 КТМ України).

Складські свідоцтва — це товаророзпорядчі складські документи на пред'явника або іменні, що посвідчують право власності на товар, який зберігається на сертифікованому складі. Складські свідоцтва бувають двох видів — прості складські свідоцтва і подвійні складські свідоцтва.

Просте складське свідоцтво видається на пред'явника. У простому складському свідоцтві зазначаються відомості згідно із ст. 962 ЦК.

Подвійне складське свідоцтво складається з двох частин — складського свідоцтва та заставного свідоцтва (варанта), які можуть бути відокремлені одне від одного.

Подвійне складське свідоцтво є іменним. У подвійному складському свідоцтві зазначаються відомості згідно із ст. 962 ЦК, а саме: у кожній з двох частин подвійного складського свідоцтва мають бути зазначені:

найменування та місцезнаходження товарного складу, що прийняв товар на зберігання;

номер свідоцтва за реєстром товарного складу;

найменування юридичної особи або ім'я фізичної особи, від якої прийнято товар на зберігання, її місцезнаходження або місце проживання;

найменування і кількість прийнятого на зберігання товару — число одиниць та (або) товарних місць та (або) міра (вага, об'єм) товару;

строк, на який прийнято товар на зберігання, або вказівка на те, що товар прийнято на зберігання до запитання;

розмір плати за зберігання або тарифи, на підставі яких вона обчислюється, та порядок її сплати;

дата видачі свідоцтва.

Кожна з двох частин подвійного складського свідоцтва повинна також містити підпис уповноваженої особи та печатку товарного складу (ч. 2 ст. 962 ЦК).

Відносини, пов'язані з оформленням, видачею, погашенням простих і подвійних складських свідоцтв, порядок їх реєстрації, правові, економічні та організаційні умови функціонування цих документів під час зберігання товарів на товарних складах, регулюються Законом України від 23 грудня 2004 р. «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва».

Законом можуть визначатися також інші групи цінних паперів (ч. 1 ст. 195 ЦК).

Цінні папери можуть бути використані суб'єктом господарювання для здійснення розрахунків, а також як застава для забезпечення платежів і кредитів.

Суб'єкт господарювання може використовувати цінні папери для здійснення розрахунків. Порядок застосування форм розрахунків визначається Законом України від 5 квітня 2001 р. «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Цінні папери можуть бути використані також як застава для забезпечення платежів і кредитів. Особливості застави цінних паперів встановлені, зокрема, положеннями розділу VI Закону України від 2 жовтня 1992 р. «Про заставу».

Крім цього, ч. 1 ст. 86 ГК та інші норми чинного законодавства (наприклад, ч. 1 ст. 13 Закону України «Про господарські товариства», ч. 1 ст. 10 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», Закон України від 7 березня 1996 р. «Про страхування») встановлюють можливість використання (іноді з певними обмеженнями) цінних паперів для формування статутних капіталів господарських товариств.

§ 2. Умови і порядок емісії і розміщення цінних паперів

Як зазначалося раніше, цінні папери залежно від порядку їх розміщення поділяються на емісійні і неемісійні. Емісійні цінні папери — цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент).

Під емісією цінних паперів розуміється встановлена законодавством сукупність дій емітента (юридичної особи, Автономної Республіки Крим або міських рад, а також держави в особі уповноважених нею органів державної влади, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери та бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками), що проводяться в установленій законодавством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників.

Розміщення цінних паперів — це відчуження цінних паперів у визначений проспектом емісії цінних паперів спосіб.

Емісія цінних паперів здійснюється за певними етапами, кількість і зміст яких залежить від виду їх розміщення — публічного чи приватного.

Публічне розміщення цінних паперів — спосіб емісії цінних паперів, що передбачає їх відчуження на підставі опублікування в засобах масової інформації або оприлюднення в будь-який інший спосіб повідомлення про продаж цінних паперів, зверненого до заздалегідь не визначеної кількості осіб. Емісія цінних паперів шляхом їх публічного розміщення здійснюється за такими етапами:

- прийняття рішення про публічне розміщення цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення;

 - укладення у разі потреби попереднього договору з андеррайтером;

 - укладення попереднього договору з депозитарієм про обслуговування емісії цінних паперів або з реєстратором про ведення реєстру власників іменних цінних паперів (у разі відсутності такого договору), крім випадку здійснення емісії цінних паперів на пред'явника;

 - подання НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для реєстрації випуску цінних паперів та проспекту їх емісії;

 - реєстрація НКЦПФР випуску цінних паперів, проспекту їх емісії та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів;

 - присвоєння цінним паперам міжнародного ідентифікаційного номера;

 - укладення у разі потреби договору з андеррайтером;

 - укладення з депозитарієм договору про обслуговування емісії цінних паперів або з реєстратором про ведення реєстру власників іменних цінних паперів (у разі відсутності такого договору), крім випадку здійснення емісії цінних паперів на пред'явника;

 - розкриття інформації, що міститься у проспекті емісії цінних паперів;

 - укладення договорів з першими власниками;

затвердження результатів публічного розміщення цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення;

виготовлення сертифікатів цінних паперів у разі публічного розміщення цінних паперів у документарній формі;

внесення змін до статуту публічного акціонерного товариства, пов'язаних зі збільшенням статутного капіталу товариства з урахуванням результатів публічного розміщення акцій;

реєстрація змін до статуту публічного акціонерного товариства в органах державної реєстрації;

подання НКЦПФР звіту про результати публічного розміщення цінних паперів;

реєстрація НКЦПФР звіту про результати публічного розміщення цінних паперів;

отримання свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів;

розкриття інформації, що міститься у звіті про результати публічного розміщення цінних паперів.

Приватне розміщення цінних паперів — спосіб емісії цінних паперів, що передбачає їх відчуження шляхом безпосередньої письмової пропозиції цінних паперів заздалегідь визначеному колу осіб, кількість яких не перевищує 100 (для акцій публічного акціонерного товариства — акціонерам такого товариства, а також заздалегідь визначеному колу осіб, кількість яких не перевищує 100). Емісія цінних паперів шляхом їх приватного розміщення здійснюється за такими етапами:

прийняття рішення про приватне розміщення цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення;

укладення у разі потреби попереднього договору з андеррай- тером;

укладення попереднього договору з депозитарієм про обслуговування емісії цінних паперів або з реєстратором про ведення реєстру власників іменних цінних паперів (у разі відсутності такого договору), крім випадку здійснення емісії цінних паперів на пред'явника;

подання НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів;

реєстрація НКЦПФР випуску цінних паперів, проспекту їх емісії та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів;

присвоєння цінним паперам міжнародного ідентифікаційного номера;

укладення у разі потреби договору з андеррайтером;

укладення з депозитарієм договору про обслуговування емісії цінних паперів або з реєстратором про ведення реєстру власників іменних цінних паперів (у разі відсутності такого договору), крім випадку здійснення емісії цінних паперів на пред'явника;

реалізація власником акцій свого переважного права на придбання акцій у порядку, встановленому НКЦПФР;

укладення договорів з першими власниками;

затвердження результатів розміщення цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення;

виготовлення сертифікатів цінних паперів у разі розміщення цінних паперів у документарній формі;

внесення змін до статуту акціонерного товариства, пов'язаних із збільшенням статутного капіталу товариства з урахуванням результатів розміщення акцій;

реєстрація змін до статуту акціонерного товариства в органах державної реєстрації;

подання НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення цінних паперів;

реєстрація НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення цінних паперів;

отримання свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів.

Стосовно кожного розміщення цінних паперів уповноваженим

органом емітента приймається відповідне рішення, яке оформляється протоколом. Вимоги до змісту рішення встановлюються Національною

комісією з цінних паперів та фондового ринку. Уповноважений орган емітента не має права змінювати прийняте рішення про розміщення цінних паперів у частині обсягу прав за цінними паперами, умов розміщення та кількості цінних паперів одного випуску, крім випадків, передбачених законами і нормативно-правовими актами НКЦПФР.

Забороняється обмежувати доступ власників цінних паперів до оригіналу рішення про розміщення цінних паперів, який зберігається в емітента.

Перше розміщення акцій акціонерного товариства є виключно приватним серед засновників.

Реквізити тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів та свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Емітент подає НКЦПФР заяву і документи, необхідні для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, не пізніше як протягом 60 днів після прийняття рішення про розміщення цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати відповідне рішення.

НКЦПФР:

після надходження заяви і документів, необхідних для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, здійснює одночасно реєстрацію випуску та проспекту емісії цінних паперів або відмовляє в реєстрації протягом:

10 робочих днів — у разі наявності зареєстрованого базового проспекту емісії та перебування цінних паперів емітента в біржовому реєстрі фондової біржі;

20 робочих днів — у разі наявності зареєстрованого базового проспекту емісії та відсутності цінних паперів емітента в біржовому реєстрі фондової біржі;

25 робочих днів — у разі відсутності зареєстрованого базового проспекту емісії;

повертає у встановлені строки документи емітентів без розгляду в разі їх подання не в повному обсязі або з порушенням встановлених НКЦПФР вимог до їх оформлення.

Реєстрація випуску та проспекту емісії цінних паперів не може розглядатися як гарантія їх вартості. НКЦПФР відповідає лише за повноту інформації, що міститься у зареєстрованих нею документах, та за її відповідність вимогам законодавства. Відповідальність за достовірність відомостей, наведених у документах, що подаються для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, несуть особи, які підписали ці документи.

Перелік документів, необхідних для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, а також порядок їх реєстрації встановлюються НКЦПФР, а додаткові вимоги до реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів банків установлюються нею за погодженням з Національним банком України.

Вимоги до проспекту емісії цінних паперів встановлені ст. 30 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», відповідно до якої у проспекті емісії цінних паперів повинна міститися інформація про емітента, його фінансово-господарський стан, цінні папери, щодо яких прийнято рішення про розміщення.

Вимоги до розкриття інформації про емітента та його фінансово-господарський стан установлює НКЦПФР.

До інформації про цінні папери належить інформація про:

цінні папери, щодо яких прийнято рішення про розміщення, в тому числі:

вид, форму випуску та існування, тип (для акцій), кількість та номінальну вартість;

обсяг прав за цінними паперами;

умови розміщення, обігу (в тому числі викупу та дій емітента, пов'язаних із викупленими цінними паперами) та погашення (для цінних паперів, що мають строк обігу);

дату прийняття рішення про розміщення цінних паперів;
дати початку та закінчення укладення договорів з першими власниками;
порядок і форму виплати доходу за цінними паперами.

У проспекті емісії цінних паперів мають міститися інші відомості, передбачені цим та іншими законами, що визначають особливості розміщення певних видів цінних паперів, та/або нормативно-правовими актами Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Проспект емісії цінних паперів підписується керівником емітента (головою виконавчого органу), аудитором та засвідчується печаткою емітента. Особи, що підписали проспект емісії, тим самим підтверджують достовірність відомостей, які в ньому містяться, а аудитор — достовірність перевірених ним відомостей.

У разі коли емітент користується послугами андеррайтера щодо розміщення випуску цінних паперів, проспект емісії погоджується з андеррайтером.

Особи, винні в поданні недостовірних відомостей у проспекті емісії цінних паперів, несуть відповідальність згідно із законами України.

Проспект емісії цінних паперів реєструється НКЦПФР одночасно з реєстрацією випуску цінних паперів.

При публічному розміщенні після реєстрації проспекту емісії цінних паперів емітент не менш як за 10 днів до дати початку укладення договорів з першими власниками, визначеної проспектом емісії цінних паперів:

публікує проспект в офіційному друкованому виданні НКЦПФР в установленому нею обсязі;

розміщує проспект у загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР про ринок цінних паперів у повному обсязі.

У строки, встановлені НКЦПФР, емітент:

у разі публічного розміщення цінних паперів розміщує зареєстрований проспект емісії цінних паперів на власному веб-сайті та веб-сайті фондової

біржі, через яку планується здійснити розміщення цінних паперів відповідного випуску;

у разі приватного розміщення цінних паперів не оприлюднює зареєстрований проспект емісії цінних паперів, а надає його особам, які є учасниками такого розміщення згідно з відповідним рішенням емітента.

Зміни до проспекту емісії цінних паперів підлягають реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку.

У разі зміни інформації, що міститься у проспекті емісії цінних паперів, емітент протягом 20 робочих днів з дня внесення таких змін зобов'язаний у встановленому НКЦПФР порядку подати зазначені зміни для реєстрації.

У разі внесення змін до проспекту емісії цінних паперів, щодо яких прийнято рішення про:

публічне розміщення — емітент здійснює їх реєстрацію та опубліковує відповідну інформацію протягом 30 днів з дня опублікування проспекту емісії, але не пізніше як за 10 днів до дати початку укладення договорів з першими власниками;

приватне розміщення — емітент здійснює їх реєстрацію до початку розміщення та подає особам, які відповідно до рішення про приватне розміщення цінних паперів є учасниками такого розміщення.

Стаття 31 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» покладає на НКЦПФР обов'язок щодо ведення Державного реєстру випусків цінних паперів у встановленому нею порядку. НКЦПФР також встановлює порядок та забезпечує відкритий і безоплатний доступ учасників ринку цінних паперів до інформації, що міститься в реєстрі.

Законодавством встановлені певні особливості як щодо приватного, так і щодо публічного розміщення цінних паперів.

Укладення договорів з першими власниками під час приватного розміщення цінних паперів здійснюється емітентом самостійно або через андеррайтера, що уклав з емітентом договір про андеррайтинг. Особливості

приватного розміщення акцій визначаються законом, який регулює питання утворення, діяльності та припинення акціонерних товариств, і законодавством про інститути спільного інвестування.

Договір про андеррайтинг повинен відповідати вимогам типового договору, затвердженого НКЦПФР.

Під час приватного розміщення цінних паперів договори з першими власниками укладаються до дати, визначеної проспектом емісії цінних паперів, але не довше двох місяців з дати початку їх укладення.

Під час приватного розміщення пайові цінні папери не можуть продаватися за ціною меншою ніж їх номінальна вартість.

Установлення переважного права на придбання цінних паперів одними інвесторами стосовно інших забороняється, крім випадків, передбачених законодавством.

Фактична кількість розміщених цінних паперів зазначається у звіті про результати приватного розміщення цінних паперів, який затверджується органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення, та подається НКЦПФР.

Протягом 60 днів з дня закінчення строку укладення договорів з першими власниками, зазначеного у проспекті емісії таких цінних паперів, орган емітента, уповноважений приймати відповідне рішення, повинен затвердити результати їх укладення, а в разі емісії акцій — також внести відповідні зміни до статуту.

Кількість розміщених шляхом приватного розміщення цінних паперів не може перевищувати кількості цінних паперів, визначеної у проспекті їх емісії, але може бути меншою, ніж кількість цінних паперів, визначена у проспекті їх емісії.

Укладення договорів з першими власниками у процесі публічного розміщення цінних паперів здійснюється емітентом самостійно або через андеррайтера, що уклав з емітентом договір про андеррайтинг.

Договір про андеррайтинг повинен відповідати вимогам типового договору, затвердженого НКЦПФР.

Публічне акціонерне товариство зобов'язане здійснювати публічне розміщення акцій додаткових емісій лише на фондовій біржі.

Забороняється укладати договори з першими власниками у разі публічного розміщення цінних паперів раніше ніж через 10 днів після опублікування проспекту їх емісії відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок».

У разі публічного розміщення цінних паперів договори з першими власниками укладаються до дати, визначеної проспектом їх емісії, але не пізніше одного року з дати початку укладення таких договорів.

Кожен інвестор у цінні папери має сплатити вартість цінних паперів у повному обсязі до затвердження результатів розміщення відповідного випуску цінних паперів.

Під час публічного розміщення пайові цінні папери не можуть продаватися за ціною, меншою ніж їх номінальна вартість.

Установлення переважного права на придбання цінних паперів одними інвесторами стосовно інших забороняється, крім випадків, передбачених законодавством.

Кількість публічно розміщених цінних паперів не повинна перевищувати кількості цінних паперів, визначеної у проспекті емісії цінних паперів. Фактично розміщених цінних паперів може бути менше, ніж кількість цінних паперів, визначена у проспекті їх емісії.

Кількість фактично розміщених цінних паперів зазначається у звіті про результати публічного розміщення цінних паперів, який затверджується органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення, та подається НКЦПФР.

Протягом 60 днів з дня закінчення строку укладення договорів з першими власниками, зазначеного у проспекті емісії таких цінних паперів, орган емітента, уповноважений приймати відповідне рішення, повинен

затвердити результати їх укладення, а у разі емісії акцій — також внести відповідні зміни до статуту.

Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначено поняття недобросовісної емісії цінних паперів як дій, що порушують процедуру емісії, встановлену цим Законом, і є підставою для прийняття рішення про відмову в реєстрації проспекту емісії та випуску цінних паперів, зупинення розміщення цінних паперів.

Підставами для визнання емісії цінних паперів недобросовісною згідно з ч. 2 ст. 36 зазначеного Закону є:

порушення емітентом вимог цього Закону, невідповідність поданих емітентом документів або відомостей, що в них містяться, вимогам законодавства та/або переліку, визначеному НКЦПФР;

порушення порядку прийняття рішення про розміщення цінних паперів; внесення недостовірних відомостей до проспекту емісії цінних паперів та документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів і проспекту їх емісії;

систематичне або грубе порушення емітентом прав інвесторів. Порядок прийняття рішення про відмову в реєстрації проспекту емісії та випуску цінних паперів, зупинення їх розміщення встановлюється НКЦПФР.

Зупинене розміщення цінних паперів поновлюється за рішенням НКЦПФР лише до закінчення строку розміщення цінних паперів, установленого проспектом їх емісії, за умови усунення порушень, що стали підставою для зупинення відкритого (публічного) розміщення.

У разі коли порушення, що стали підставою для зупинення розміщення цінних паперів, не усунені протягом 15 днів після прийняття НКЦПФР відповідного рішення або до НКЦПФР не надіслані документи, що підтверджують усунення порушень, вона приймає рішення про визнання емісії цінних паперів недійсною.

Українські емітенти можуть розміщувати цінні папери за межами України виключно на підставі дозволу НКЦПФР, крім облігацій зовнішніх державних позик України.

Дозвіл на розміщення за межами України цінних паперів українських емітентів видається за умови виконання таких вимог: проведення реєстрації випуску цінних паперів; допущення цінних паперів до біржових торгів на одній з українських фондових бірж;

відповідність кількості цінних паперів, які розміщуються за межами України, нормативу, встановленому НКЦПФР.

Особливості емісії, обігу та викупу цінних паперів інститутів спільного інвестування у разі публічного та приватного їх розміщення визначаються законодавством.

Так, порядок розміщення та обігу інвестиційних сертифікатів пайових інвестиційних фондів встановлюється нормами розділу VI (статті 38—47) Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», а також нормативно-правовими актами НКЦПФР. Зокрема, рішенням НКЦПФР від 24 листопада 2009 р. № 1478 затверджено Положення про порядок реєстрації випуску інвестиційних сертифікатів пайового інвестиційного фонду.

Обіг цінних паперів — це вчинення правочинів, пов'язаних з переходом прав на цінні папери і прав за цінними паперами, крім договорів, що укладаються у процесі емісії, при викупі цінних паперів їх емітентом та купівлі-продажу емітентом викуплених цінних паперів.

Велике значення у забезпеченні обігу цінних паперів має професійна діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку, що провадиться торговцями цінними паперами — господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками.

Професійна діяльність на фондовому ринку — діяльність акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за

цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим до такої діяльності цим Законом та законодавством.

Поєднання професійної діяльності на фондовому ринку з іншими видами діяльності забороняється, крім:

провадження банком діяльності з торгівлі цінними паперами, депозитарної діяльності зберігача цінних паперів та діяльності з ведення реєстру власників іменних цінних паперів;

надання професійним учасником фондового ринку консультаційних послуг щодо емісії, обігу та обліку цінних паперів, щодо прав та обов'язків емітента, інвестора та/або особи, яка видала неемісійний цінний папір, щодо обігу та обліку інших фінансових інструментів, а також щодо здійснення фінансових інвестицій у зазначені цінні папери та інші фінансові інструменти;

здійснення компанією з управління активами діяльності з адміністрування пенсійних фондів та/або діяльності з управління іпотечним покриттям.

На фондовому ринку здійснюються такі види професійної діяльності:

діяльність з торгівлі цінними паперами;

діяльність з управління активами інституційних інвесторів;

депозитарна діяльність;

діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку. Професійна діяльність на фондовому ринку здійснюється виключно на підставі ліцензії, що видається НКЦПФР (крім професійної діяльності Центрального депозитарію цінних паперів та депозитарної діяльності Національного банку України). Перелік документів, необхідних для отримання ліцензії, порядок її видачі та анулювання встановлюються НКЦПФР.

Професійна діяльність Центрального депозитарію цінних паперів провадиться на підставі правил Центрального депозитарію цінних паперів, зареєстрованих НКЦПФР в установленому законодавством порядку.

Депозитарна діяльність Національного банку України провадиться з урахуванням особливостей депозитарної та клірингової діяльності з цінними паперами відповідно до компетенції, встановленої Законом України «Про депозитарну систему України».

Професійна діяльність учасників фондового ринку, крім фондових бірж та депозитаріїв, здійснюється за умови членства щонайменше в одному об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або саморегулювній організації, що об'єднує професійних учасників ринку цінних паперів за відповідним видом професійної діяльності.

Професійні учасники фондового ринку можуть утворювати відокремлені підрозділи за межами України за погодженням з НКЦПФР та у встановленому нею порядку.

Професійні учасники фондового ринку та їх відокремлені підрозділи, у тому числі ті, що утворені та діють в іноземних державах, повинні дотримуватися вимог щодо організації фінансового моніторингу, встановлених законодавством України у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

У разі якщо вимоги щодо організації фінансового моніторингу суперечать законодавству іноземної держави, на території якої утворено відокремлений підрозділ, професійний учасник фондового ринку зобов'язаний повідомити спеціально уповноважений орган з питань фінансового моніторингу і НКЦПФР про неможливість дотримання його відокремленим підрозділом зазначених вимог.

Професійний учасник фондового ринку в установленому законодавством порядку вживає заходів щодо обмеження ділових відносин або фінансових операцій з особами, що діють на території держав, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією

(відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

§ 3. Регулювання ринку цінних паперів

Державне регулювання ринку цінних паперів — це здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері (ст. 1 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»).

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється з метою: реалізації єдиної державної політики у сфері випуску та обігу цінних паперів та їх похідних;

створення умов для ефективної мобілізації та розміщення учасниками ринку цінних паперів фінансових ресурсів з урахуванням інтересів суспільства;

одержання учасниками ринку цінних паперів інформації про умови випуску та обігу цінних паперів, результати фінансово-господарської діяльності емітентів, обсяги і характер угод з цінними паперами та іншої інформації, що впливає на формування цін на ринку цінних паперів;

забезпечення рівних можливостей для доступу емітентів, інвесторів і посередників на ринок цінних паперів;

гарантування прав власності на цінні папери; захисту прав учасників фондового ринку; інтеграція в європейський та світовий фондові ринки; дотримання учасниками ринку цінних паперів вимог актів законодавства;

запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринку цінних паперів;

контролю за прозорістю та відкритістю ринку цінних паперів (ст. 2 Закону).

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Інші державні органи

здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством.

НКЦПФР є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України.

НКЦПФР складається з Комісії як колегіального органу та центрального апарату.

НКЦПФР може утворювати територіальні органи у випадках, передбачених у положенні про НКЦПФР.

НКЦПФР як колегіальний орган утворюється у складі Голови Комісії та шести членів Комісії.

Основною формою роботи НКЦПФР як колегіального органу є засідання. Засідання НКЦПФР є правомочним, якщо на ньому присутні більше половини її загального кількісного складу.

Рішення НКЦПФР вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість від загального кількісного складу. Голова та члени Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку мають по одному голосу кожен.

При Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку створюються Консультаційно-експертна рада, інші органи та установи.

Консультаційно-експертна рада розробляє рекомендації щодо політики на ринку цінних паперів та бере участь у підготовці й обговоренні проектів нормативно-правових актів, які розробляються і розглядаються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Склад Консультаційно-експертної ради та положення про неї затверджуються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Основними завданнями Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку є:

формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів та їх похідних в Україні, сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів;

координація діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та їх похідних;

здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, а також у сфері спільного інвестування;

захист прав інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень;

сприяння розвитку ринку цінних паперів;

узагальнення практики застосування законодавства України з питань випуску та обігу цінних паперів в Україні, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Повноваження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку визначені ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів».

Форми державного регулювання ринку цінних паперів встановлені ст. 3 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів». До них належать:

прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів;

регулювання випуску та обігу цінних паперів, прав та обов'язків учасників ринку цінних паперів;

видача ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів та забезпечення контролю за такою діяльністю;

заборона та зупинення на певний термін (до одного року) професійної діяльності на ринку цінних паперів у разі відсутності ліцензії на цю діяльність та притягнення до відповідальності за здійснення такої діяльності згідно з чинним законодавством;

реєстрація випусків (емісій) цінних паперів та інформації про випуск (емісію) цінних паперів;

контроль за дотриманням емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів, умов продажу (розміщення) цінних паперів, передбачених такою інформацією;

створення системи захисту прав інвесторів і контролю за дотриманням цих прав емітентами цінних паперів та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів;

контроль за достовірністю інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, контролюючим органам;

встановлення правил і стандартів здійснення операцій на ринку цінних паперів та контролю за їх дотриманням;

контроль за системами ціноутворення на ринку цінних паперів;
контроль за діяльністю осіб, які обслуговують випуск та обіг цінних паперів;

проведення інших заходів щодо державного регулювання і контролю за випуском та обігом цінних паперів.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку у встановленому нею порядку видає ліцензії на такі види професійної діяльності на ринку цінних паперів:

брокерська діяльність — укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи;

дилерська діяльність — укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом;

андеррайтинг — розміщення (підписка, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента;

діяльність з управління цінними паперами — діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом

визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими в процесі цього управління цінними паперами та грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб;

діяльність з управління активами — професійна діяльність учасника фондового ринку — компанії з управління активами, що провадиться нею за винагороду від власного імені або на підставі відповідного договору про управління активами, які належать інституційним інвесторам на праві власності;

діяльність з управління іпотечним покриттям — діяльність, що провадиться управителем іпотечного покриття від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління іпотечним покриттям та передбачає представництво інтересів власників іпотечних облігацій, здійснення контролю за додержанням умов заміни іпотечних активів чи включення нових іпотечних активів до складу іпотечного покриття, здійснення контролю за своєчасністю та повнотою здійснення емітентом платежів за звичайними іпотечними облігаціями, забезпечення відповідності іпотечного покриття вимогам законодавства, виконання інших функцій, визначених законодавством;

депозитарна діяльність депозитарної установи — діяльність з депозитарного обліку та обслуговування розміщення, обігу цінних паперів та операцій емітента щодо розміщених ним цінних паперів на рахунках у цінних паперах її депонентів;

діяльність із зберігання активів інститутів спільного інвестування — діяльність із зберігання активів інститутів спільного інвестування (документів, що підтверджують право власності на активи інститутів спільного інвестування), обслуговування операцій інститутів спільного інвестування та здійснення контролю за їх діяльністю у випадках та порядку, що визначені законом;

діяльність із зберігання активів пенсійних фондів — діяльність з обслуговування пенсійного фонду відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»;

діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку — діяльність професійного учасника фондового ринку (організатора торгівлі) із створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно попиту і пропозицій, проведення регулярних торгів фінансовими інструментами за встановленими правилами, централізованого укладання і виконання договорів щодо фінансових інструментів, у тому числі здійснення клірингу та розрахунків за ними, та розв'язання спорів між членами організатора торгівлі;

11) клірингова діяльність — діяльність з визначення зобов'язань, що підлягають виконанню за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, підготовка документів (інформації) для проведення розрахунків, а також створення системи гарантій з виконання зобов'язань за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Відповідальність суб'єктів господарювання за правопорушення на ринку цінних паперів встановлена ст. 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів», відповідно до якої Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку застосовує до юридичних осіб фінансові санкції (адміністративно-господарські штрафи. — В. Щ.) за:

розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску в установленому законом порядку —

у розмірі від десяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або в розмірі до ста п'ятдесяти відсотків прибутку (надходжень), одержаних в результаті цих дій;

здійснення діяльності на ринку цінних паперів без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення такої діяльності, —

у розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

ненадання інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) на його письмовий запит інформації про діяльність емітента в межах, передбачених законом, або надання йому недостовірної інформації —

у розмірі до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, —

у розмірі від тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

несвоєчасне надання інформації інвесторам в цінні папери на їх письмовий запит —

у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, —

у розмірі від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

неопублікування, опублікування не в повному обсязі інформації та/або опублікування недостовірної інформації —

у розмірі до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, —

у розмірі від тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

нерозміщення, розміщення не в повному обсязі інформації та/або розміщення недостовірної інформації у загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів —

у розмірі до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, —

у розмірі від тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

неподання, подання не в повному обсязі інформації та/або подання недостовірної інформації до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку —

у розмірі до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, —

у розмірі від тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

невиконання або несвоєчасне виконання рішень Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку або розпоряджень, постанов або рішень уповноважених осіб Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо усунення порушень законодавства на ринку цінних паперів —

у розмірі від тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, —

у розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

порушення емітентом чи професійним учасником ринку цінних паперів порядку ведення системи реєстру власників іменних цінних паперів, що призвело до втрати системи реєстру (її частини), а також ухилення від внесення змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру або до системи депозитарного обліку —

у розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

порушення емітентом порядку прийняття рішення про передачу ведення реєстру власників іменних цінних паперів та/або порядку передачі ведення реєстру власників іменних цінних паперів —

у розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із зупиненням перереєстрації прав власності на цінні папери такого емітента;

умисні дії, що мають ознаки маніпулювання на фондовому ринку, визначені цим Законом, —

у розмірі від десяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або в розмірі до ста п'ятдесяти відсотків прибутку (надходжень), одержаних в результаті цих дій;

умисне незаконне розголошення, передачу або надання доступу до інсайдерської інформації (крім розкриття інсайдерської інформації в межах виконання професійних, трудових або службових обов'язків та в інших випадках, передбачених законом), а так само надання з використанням такої інформації рекомендацій стосовно придбання або відчуження цінних паперів чи похідних (деривативів), а також вчинення з використанням інсайдерської інформації на власну користь або на користь інших осіб правочинів, спрямованих на придбання або відчуження цінних паперів чи похідних (деривативів), яких стосується інсайдерська інформація, —

у розмірі від десяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або в розмірі до ста п'ятдесяти відсотків прибутку (надходжень), одержаних в результаті цих дій. За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, — у розмірі від п'ятдесяти до ста тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або в розмірі від ста п'ятдесяти до трьохсот відсотків до прибутку (надходжень), одержаних в результаті цих дій;

невиконання умов проспекту емісії цінних паперів, зареєстрованого у встановленому порядку, —

у розмірі до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, — у розмірі від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

розповсюдження реклами (внесення змін до реклами) цінних паперів та фондового ринку без її попереднього подання НКЦПФР —

у розмірі від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти відсотків вартості розміщеної реклами.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, — у розмірі від ста п'ятдесяти до трьохсот відсотків вартості розміщеної реклами;

неприпинення розповсюдження реклами цінних паперів у разі визнання емісії таких цінних паперів відповідного випуску недобросовісною або недійсною, або визнання в установленому порядку випуску цінних паперів таким, що не відбувся, —

у розмірі від ста до двохсот відсотків вартості розміщеної реклами. За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, — у розмірі від двохсот до чотирьохсот відсотків вартості розміщеної реклами;

16) розповсюдження реклами після зупинення в установленому порядку такого розповсюдження НКЦПФР —

у розмірі від ста п'ятдесяти до трьохсот відсотків вартості розміщеної реклами.

За ті самі дії, вчинені повторно протягом року, — у розмірі від трьохсот до шестисот відсотків вартості розміщеної реклами.

Крім застосування фінансових санкцій за правопорушення, зазначені у цій статті, НКЦПФР може зупиняти або анулювати ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, яку було видано такому професійному учаснику фондового ринку.

Крім застосування фінансових санкцій за правопорушення, зазначені у ст. 11 Закону, НКЦПФР може анулювати свідоцтво про реєстрацію об'єднання як саморегульованої організації фондового ринку, яке було видано такому об'єднанню.

Рішення НКЦПФР про накладення штрафу може бути оскаржено в суді.

Штрафи, накладені НКЦПФР, стягуються у судовому порядку. Про накладення штрафів на комерційні банки НКЦПФР інформує Національний банк України у триденний термін.